

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

УДК: 347.73 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ББК: 67.99 (2Т) 2

К – 23

КАРИМЗОДА ХУРШЕД САҒОМУДИН

**МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ
МУОМИЛОТИ САРВАТҲОИ АСЪОРИ ТИБҚИ
ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади
илмҳои ҳуқуқшиносӣ дар ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи
граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи
байналмилалӣ хусусӣ

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертатсия дар кафедраи ҳукуки соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст

Роҳбари илмӣ: **Мирзозода Парвон Зайналобудин** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, декани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ: **Аминова Фарида Махмадаминовна** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, мудири кафедраи ҳуқуки байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи (Славянии) Русияву Тоҷикистон;

Мирзоев Парвиз Исроилович – дотсенти кафедраи ҳуқуки маданӣ ва иқтисодии факултети ҳуқуқшиносии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Муассисаи давлатии «Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон» (ш.Душанбе)

Ҳимояи диссертатсия санаи «26» августи соли 2025, соати 10⁰⁰ дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-018-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Бунӣ Ҳисорак, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни диссертатсия дар сомонаи www.tnu.tj ва Китобхонаи марказии илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишони 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17, шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣи шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент  **Кодиров Н.А.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Масъалаҳои танзими асър дар низоми ҳуқуқӣ мавқеи калидӣ доранд, зеро онҳо маҷмуи мураккаб ва бисёрсатҳаи муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқиро дар бар мегиранд. Муносибатҳои ҳуқуқии асър доираи васеи ҳамкорихоро фаро мегиранд, аз ҷумла амалиёт байни субъектҳои соҳибкорӣ, инчунин муомилоти шахсони воқеӣ, ки ба воридот ва содироти асари хориҷӣ, идоракунии сарватҳои асари дар дохили кишвар алоқаманданд. Илова бар ин, сохторҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки назорати муомилоти асариро амалӣ мекунанд, дар ин соҳа нақши муҳим доранд, ки аҳамияти хоси ин мавзуро таъкид мекунад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ ба Парлумон аз 26 апрели соли 2013 зарурати такмили сиёсати макроиқтисодӣ, коҳиши ғоизҳои бонкӣ, рушди бозорҳои қарзӣ ва асари, инчунин таҳкими захираҳои байналмилалиро қайд карда буд. Дар тули ҳафт соли охир ҳаҷми амалиётҳои байнибонкии асари 836 маротиба афзоиш ёфта, захираҳои асари кишвар 4,3 маротиба зиёд шудааст. Бо вучуди ин пешрафтҳо, навсозии бахши бонкӣ вазифаи муҳим боқӣ мемонад. Самтҳои асосии ислоҳот иборатанд аз ҷорӣ намудани технологияҳои молиявии рақамӣ, таҳкими шаффофияти амалиёти бонкӣ ва гузаронидани мониторинги молиявӣ, ки ба қонунӣ гардонидани ғайолияти хоҷагидорӣ, коҳиши гардиши сармоя ва кам кардани хатарҳои коррупсионӣ мусоидат мекунад.[3].

Ҷанбаи ҳуқуқи маданияи муносибатҳои асари дар танзими амалиёти молумулкӣ байни субъектҳои иқтисодӣ зохир мегардад. Ҷунин муносибатҳо соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ арзишҳои асариро, инчунин ҳолатҳои муомилоти пули миллӣ ва қоғазҳои қиматноки давлатиро дар бар мегиранд. Аз нуқтаи назари таҳассуси ҳуқуқӣ, ин муносибатҳо хусусияти молумулкӣ дошта, тибқи қонунгузори маданӣ танзим мешаванд. Дар ин ҷо унсурҳои калидии танзими асари “амалиётҳои асари” ва

“муомилоти асъорӣ” мебошанд, ки дар онҳо ҳам резидентҳо ва ҳам ғайрирезидентҳо иштирок мекунанд.

Тибки муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор” (аз 13 июни соли 2013, №964), тахти мафҳуми “асъор” воситаҳои қонунии пардохт, ки дар кишварҳои дигар амал мекунанд, фаҳмида мешавад. Дар навбати худ, пули миллии Тоҷикистон, ки сомонӣ ном дорад, ба 100 дирам тақсим мешавад, ки ин дар қонунгузори муқаррар шудааст [2]. Илова бар ин, моддаи 149-и Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар таҳрири 24 декабри соли 2022, №1918) муқаррар мекунад, ки сомонӣ воситаи расмӣ пардохт буда, бояд дар тамоми кишвар бо арзиши номиналии худ қабул шавад ва устувории ҳисоббаробаркуниҳоро таъмин кунад. [1].

Пояи ҳуқуқи танзими асъор тағйироти назаррасеро ба худ дидааст, ки ба тақмили низоми муомилоти арзишҳои асъорӣ нигаронида шудаанд. Аз ҷумла, ба КМ ҚТ муқаррарот дар бораи усулҳои нави таъмини уҳдадорихо, аз ҷумла ғарав гирифтани ҳуқуқҳо тибки шартномаҳои бонкӣ, ворид карда шуданд. Тағйирот инчунин ба таснифи воситаҳои пулӣ дахл дошт: пули нақд ҳамчун дороии моддӣ эътироф шуд, дар ҳоле ки пули ғайринақдӣ ҳамчун ҳуқуқи молумулкӣ. Ислоҳоти қонунгузори асъор ба бекор кардани як қатор маҳдудиятҳо оид ба ҳаракати сармоя, захираҳои захиравӣ ва дигар ҷанбаҳои муомилоти асъор оварда расонд.

Таҳқиқи қонунгузори амалкунанда дар соҳаи муносибатҳои асъорӣ имкон медиҳад, ки камбудҳои ҳуқуқӣ ошкор ва роҳҳои бартараф кардани онҳо пешниҳод гарданд, ки ин барои эҷоди механизми муассир, мутаваззин ва пайдарпайи танзим хеле муҳим аст. Таҳлили принципҳои ҳуқуқи ҷамъиятӣ ва хусусӣ, ки дар ин соҳа татбиқ мешаванд, нақши калидӣ дорад, зеро маҳз ин категорияҳои ҳуқуқӣ ҳадафҳо ва хусусияти меъёрҳои қонунгузори муайян мекунанд.

Ҳамин тавр, таҳқиқи муносибатҳои асъорӣ аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ саривақтӣ ва муҳим ба назар мерасад, зеро

натичаҳои он метавонанд ба такмили танзими ҳукукии ин соҳа ва баланд бардоштани самаранокии назорати давлатӣ бар амалиётҳои асбӯрӣ мусоидат намоянд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаҳои марбут ба муомилоти арзишҳои асбӯрӣ дар байни муаллифони ватанӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтаанд. Аммо дар кишварҳои хориҷӣ ин масъалаҳо дар сатҳи рисолаҳои илмӣ омӯхта шудаанд. Масалан, дар қорҳои Р. Г. Абдулвагапов [17, с. 166], Ю. П. Калининченко [19, с. 171], А. В. Степанченко [26, с. 204], М. Г. Степанян [27, с. 213], С. А. Приходин [22, с. 206], Р. А. Ражков [23, с. 220], Д. А. Узойкин [28, с. 195], А. Ж. Харатьян [29, с. 207] ва дигарон.

Дар илми ҳукукии ватанӣ моҳияти ҳукукии пул, аз ҷумла асбӯри хориҷӣ, дар давраҳои гуногун қисман омӯхта шудааст. Масалан, дар қорҳои Ш. К. Ғаюров (Ш. К. Ғаюрозода) [14, с. 424], Г. Н. Ғоибова [18, с. 166], А. В. Золотухин [4, с. 596], Ш. М. Исмоилов [5, с. 632], Ф. А. Маҳмадшозода [21, с. 201], М. А. Маҳмудзода [6, с. 632], [15, с. 19-23], Ҷ. С. Муртазозода [7, с. 206], [16, с. 516], М. З. Раҳимов (М. З. Раҳимзода) [8, с. 638], [10, с. 392], [9, с. 557], М. Г. Рашидӣ [24, с. 158], Б. О. Самадов [25, с. 213], Д. Ш. Сангинов (Д. Ш. Сангинзода) [12, с. 296], [11, с. 144], Н. Ш. Қурбонализода [20, с. 340], Қ. Ш. Қурбонов [13, с. 488], С. Д. Ҳисайнов [30, с. 332] ва дигарон ин масъалаҳо қисман баррасӣ шудаанд.

Бо вучуди ин, то ҳол таҳқиқоти ҳамачониба оид ба танзими ҳукукии муомилоти сарватҳои асбӯрӣ мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи мавзуи қори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳукуқи соҳибқорӣ ва тичоратии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (минбаъд – ДМТ) дар мавзӯҳои “Танзими шартномавӣ ва иҷрои уҳдадорихо дар бахши соҳибқорӣ” барои солҳои 2016-2020 ва “Таҳқиқи назариявӣ ва амалии танзими ҳукукии муносибатҳои соҳибқорӣ ва сайёҳӣ” барои солҳои 2021-2025 анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Бо назардошти аҳамияти мавзуи баррасишаванда, ин таҳқиқот ба гирифтани донишҳои нав тавассути таҳлили муфассали ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии танзими ҳуқуқии муомилоти асбӯрӣ дар доираи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудааст. Диққати махсус ба ошкор кардани хусусиятҳои татбиқи ҳуқуқ ва самтҳои эҳтимолии тақмили пойгоҳи меъёриро ҳуқуқӣ дода мешавад. Таҳқиқот ба таҳияи равишҳои илман асоснок, ки ба тақмили пойгоҳи меъёриро ҳуқуқии танзимкунандаи соҳаи муносибатҳои асбӯрӣ мусоидат мекунанд, равона шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадафи гузошташуда вазифаҳои зерини таҳқиқотӣ муайян карда шуданд:

- гузаронидани таҳлили ҳамаҷониба ва низомбанд кардани сарватҳои асбӯрӣ аз нуқтаи назари табиати ҳуқуқии онҳо;

- ошкор кардани хусусиятҳои танзими ҳуқуқии муомилоти мадании арзишҳои асбӯрӣ;

- омӯзиши асосҳои қонунгузорӣ, ки муносибатҳои асбӯриро танзим мекунанд, ва ошкор кардани камбудҳои эҳтимоли дар пойгоҳи меъёрий;

- таҳқиқи ҷанбаҳои ҳуқуқӣ молумулкӣ, ки ба муомилоти асбӯрӣ дахл доранд;

- муайян кардани уҳдадорӣҳое, ки дар робита ба соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ сарватҳои асбӯрӣ ба миён меоянд, инчунин механизмҳои иҷрои онҳо;

- баррасии кафолатҳои ҳуқуқии ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти асбӯрӣ;

- таҳияи пешниҳодҳо ва тавсияҳо оид ба тақмили қонунгузорӣ дар ин соҳа.

Ин таҳқиқот ба таҳлили амиқи масъалаҳои калидии назариявӣ ва амалии танзими ҳуқуқии муомилотҳои асбӯрӣ, инчунин ба таҳияи механизмҳои муассири танзими онҳо нигаронида шудааст, ки аҳамияти онро ҳам дар

муҳити илмӣ ва ҳам дар амалияи татбиқи ҳуқуқ таъкид мекунад.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти мазкур муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки ба танзими ҳуқуқии муомилоти сарватҳои асбобӣ тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманданд. Ин муносибатҳо механизмҳо, меъёрҳо ва воситаҳои ҳуқуқиро, ки тартиби муомилоти арзишҳои асбобиро дар иқтисоди кишвар муайян мекунанд, фаро мегиранд.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқотро консепсияҳои илмӣ, назарияҳои ҳуқуқӣ ва дидгоҳҳои доктриналии олимон, ки ба масъалаҳои танзими муомилоти асбобӣ бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд. Илова бар ин, таҳқиқот санадҳои меъёриро ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ, ки амалиётҳои асбобиро танзим мекунанд, инчунин амалияи татбиқи онҳо дар Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷиро фаро мегирад.

Марҳила, мақон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Ин қори диссертатсионӣ раванди ташаккул ва рушди танзими ҳуқуқии муомилотҳои асбобӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз замони истиқлолият то имрӯз фаро мегирад. Давраи омӯхташуда 34 солро дар бар мегирад, ки дар он ташаккул ва таҳаввули пойгоҳи меъёриро ҳуқуқии танзимкунандаи муомилоти арзишҳои асбобӣ сурат гирифтааст. Дар ҷараёни таҳлил се марҳилаи асосии рушди қонунгузориҳои асбобӣ ҷудо карда шуданд:

– Солҳои 1991–1998 – марҳилаи ибтидоӣ, ки бо эҷоди нахустин меъёрҳои ҳуқуқӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва ташаккули механизмҳои асосии танзими асбобӣ тавсиф мешавад.

– Солҳои 1999–2012 – давраи таҳкими пойгоҳи меъёриро ҳуқуқӣ, тавсеаи назорати давлатӣ бар амалиётҳои асбобӣ ва ҷорӣ кардани воситаҳои мониторинги молиявӣ.

– Аз соли 2013 то имрӯз – марҳилаи тақмили қонунгузорӣ, ки ба мутобиксозии низомии ҳуқуқии миллӣ ба шароити тағйирёбандаи иқтисодӣ, рақамисозии

равандҳои молиявӣ ва ҷорӣ кардани стандартҳои байналмилалӣ танзими асбӯрӣ нигаронида шудааст.

Дар доираи таҳқиқот таҳлили ҳамаҷонибаи рушди қонунгузории асбӯрии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла омӯзиши муқоисавии асосҳои меъёрии танзими амалиётҳои асбӯрӣ дар кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) ва иқтисодҳои пешрафтаи хориҷи дур анҷом дода мешавад. Чунин равиши муқоисавӣ ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки нуктаҳои қавӣ ва заифӣ қонунгузории миллӣ ошкор, самтҳои эҳтимолӣ барои наवсозии он муайян ва роҳҳои оптимизатсияи механизмҳои танзими ҳуқуқии муносибатҳои асбӯрӣ пешниҳод гарданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ, ки ҷанбаҳои гуногуни танзими ҳуқуқии муомилоти сарватҳои асбӯриро мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мекунанд, ташкил медиҳанд. Хусусан, дар қорҳои муҳаққиқон, аз қабилӣ Р.Г. Абдулвагапов, Ю.П. Калинин, А.В. Степанченко, М.Г. Степанян, С.А. Приходин, Р.А. Ражков, Д.А. Узойкин, А.Ж. Харатьян, Ш.К. Ғаюрзода, А.В. Золотухин, Ш.М. Исмоилов, М.А. Маҳмудзода, Ҷ.С. Муртазозода, М.З. Раҳимзода, Б.О. Самадов, Д.Ш. Сангинзода, Қ.Б. Қурбонов, Ш.Н. Қурбонализода, Т.И. Султонова ва дигарон таҳлил шудаанд. Консепсияҳо ва ҳулосаҳои назариявии онҳо пойгоҳи муҳим барои таҳлили масъалаҳои калидии танзими асбӯрӣ дар Тоҷикистон гардиданд.

Асоси методологияи таҳқиқот. Методологияи таҳқиқот ба омӯзиши усулҳои умумиилмӣ ва махсуси шинохт асос ёфтааст, ки имкон дод таҳлили ҳамаҷониба ва воқеъбинонаи мавзӯ таъмин карда шавад. Хусусан, усулҳои зерин истифода шуданд: усули диалектикӣ, ки имкон медиҳад муносибатҳои асбӯриро ҳамчун падидаи динамикӣ баррасӣ шавад; усули мантиқию забоншиносӣ, ки барои таҳлили формулаҳои ҳуқуқӣ ва ошкор кардани муҳтавои ҳуқуқии онҳо истифода мешавад; усули омӯрӣ, ки ба омӯзиши хусусиятҳои миқдорӣ муомилотҳои

асъорӣ ва танзими ҳуқуқии онҳо мусоидат мекунад; усули расмию ҳуқуқӣ, ки ҳангоми таҳлили санадҳои меъёрий ва амалияи татбиқи ҳуқуқ истифода мешавад; усули муқоисавии ҳуқуқӣ, ки барои ошкор кардани фарқиятҳо ва монандиҳо дар танзими муносибатҳои асъорӣ дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳо истифода мешавад; усули таърихӣ-ҳуқуқӣ, ки имкон медиҳад таҳаввули қонунгузорӣ дар соҳаи муомилотҳои асъорӣ пайгирӣ шавад.

Истифодаи ҳамачонибаи усулҳои зикршуда таҳлили амиқ, низомнок ва воқеъбинонаи мавзӯи таҳқиқотро таъмин кард, ки имкон дод ба вазифаҳои дар қор гузошташуда ноил шавем.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот Пойгоҳи таҷрибавии таҳқиқотро зеринҳо ташкил медиҳанд:

- Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Қонунгузорӣ дар соҳаи соҳибкорӣ ва танзими асъор;
- Дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ки муомилоти сарватҳои аъсориро дар кишвар танзим мекунанд.

Ғайр аз қонунгузории миллий, дар қор санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва муқаррароти қонунгузории баъзе кишварҳои хориҷӣ, ки амалиётҳои аъсориро танзим мекунанд, истифода шудаанд.

Накши махсус дар таҳқиқотро Паёмҳои солонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Парлумон бозиданд, ки самтҳои стратегии рушди сиёсати иқтисодӣ ва ҳуқуқии кишвар, аз ҷумла дар соҳаи танзими аъсорро дар бар мегиранд.

Барои таҳлили амалияи татбиқи ҳуқуқ санадҳои судӣ, ки ба танзими муносибатҳои аъсорӣ дахл доранд, омӯхта шуданд, ки имкон дод мушкилоти мавҷуда ошкор ва роҳҳои эҳтимолии ҳалли онҳо пешниҳод гарданд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Ин таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳлили ҳамачониба ва мукаммали танзими ҳуқуқии муомилоти сарватҳои аъсорӣ дар доираи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро ифода мекунад. Дар ҷараёни таҳқиқот тавсияҳои мушаххас барои тақмили

муқаррароти меъёрию ҳуқуқии амалкунанда дар ин соҳа таҳия шуданд.

Навгонии қор аз он иборат аст, ки то имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷанбаҳои ҳуқуқии танзими сарватҳои асъорӣ ба таври муфассал ва монографӣ омӯхта нашуда буданд, ки ин таҳлилро дар рушди илми ҳуқуқ муҳим мегардонад. Дар шароити таҳаввулоти муносири ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ зарурати омӯзиши муфассали механизмҳои танзими ҳуқуқии муомилотҳои асъорӣ дар доираи низоми ҳуқуқии миллий ба миён меояд. Ин қори илмӣ таҳқиқоти пешрав аст, ки бори аввал омӯзиши амиқ ва ҳамҷонибаи мушкilotи танзими ҳуқуқии сарватҳои аъсорино аз призми қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом медиҳад.

I. Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Аз нигоҳи муаллиф, аъсoр воситаи универсалии пардохт аст, ки дар ҳисоббаробаркунӣ ҳангоми хариди мол, иҷрои қорҳо, пешниҳоди хидматҳо ва инчунин иҷрои уҳдадорихо тибқи созишномаҳои қарзӣ истифода мешавад. Танзими муассири ҳуқуқии муомилоти сарватҳои аъсoрӣ дар таъмини устувории пули миллий нақши калидӣ дорад.

2. Муомилоти аъсoрӣ падидаи мураккаби ҳуқуқӣ аст, ки дар низоми танзими аъсoрӣ мавқеи марказӣ дорад. Ин раванд маҷмуи мураккаби қадамҳои ҳуқуқӣ ва амалиро, ки аз қониби иштирокчиёни муносибатҳои аъсoрӣ барои ба даст овардан, табдил ё аз даст додани ҳуқуқ ба захираҳои аъсoрӣ анҷом дода мешаванд, ифода мекунад. Дар доираи он ҳамкориҳои молиявӣ байни субъектҳои маҳаллӣ ва хориҷӣ, интиқоли байналмилалии пул ва муомилот бо қoғазҳои қиматноки давлатӣ сурат мегиранд.

3. Аз нигоҳи табиати ҳуқуқӣ, аъсoри рақамӣ дорои сармоягузорӣ аст, ки ба воситаҳои анъанавии аъсoрӣ монанд аст. Он метавонад берун аз гардиши тичоратӣ истифода шавад ва ба субъектҳои хоҷагидор имкон медиҳад, ки онро дар қарздиҳӣ, сармоягузорӣ ва дигар амалиётҳои молиявӣ истифода баранд.

4. Зарур аст, ки мафҳуми “дороҳои асҳорӣ” маҳдуд карда шавад, ки танҳо он объектҳоеро дар бар гирад, ки дар кишварҳои хориҷӣ вазифаи пардохтиро иҷро мекунанд. Ин ба асҳори хориҷӣ ва коғазҳои қиматнок, ки бо асҳори хориҷӣ ифода шудаанд, дахл дорад, аммо металҳо ва сангҳои қиматбаҳо, ки мақоми воситаи байналмилалӣ пардохтро аз даст додаанд, дар бар намегирад.

5. Унсури асосии механизми танзими асҳорӣ чораҳои маҳдудкунанда дар соҳаи амалиёҳои асҳорӣ мебошанд, ки ба нигоҳ доштани тавозуни пардохтҳо, таҳкими мавқеи воҳиди пулии миллӣ ва ҷамъовариҳои асҳори хориҷӣ дар захираҳои давлатӣ нигаронида шудаанд. Ин чораҳо маҷмуи воситаҳои меъёриро, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ барои танзими равандҳои марбут ба гузаронидани амалиётҳои асҳорӣ таҳия шудаанд, ифода мекунанд. Аз нигоҳи қонунгузорӣ, чунин маҳдудиятҳо ҳамчун маҷмуи амалҳои давлатӣ барои назорат бар амалиётҳо бо воситаҳои пулии хориҷӣ ҳосанд, ки ба устувории иқтисодӣ мусоидат мекунад ва аз ҳаракати беназорати ҷараёнҳои молиявӣ ҷилавгирӣ менамояд.

6. Арзишҳои асҳорӣ мафҳуми хеле ҷандир аст, ки вобаста ба сиёсати иқтисодӣ ва қонунгузорӣ муайян мешавад. Ба ғайр аз тилло ё нуқра, дар амалияи ҷаҳонӣ метавонанд сангҳои қиматбаҳо, алмос, марвориди нодир ё дигар сангҳо зикр шаванд. Дар робита ба давлати мушаххас дар ҳар ҳолат муқаррароти хос муқаррар мешавад – қаблан алмосҳо дар Тоҷикистон сарвати асҳорӣ ҳисобида намешуданд, вале баъдан ба арзишҳои молӣ табдил ёфтанд. Аммо ин имкон дод, ки мониторинги гардиши шабакавӣ осонтар шавад, ки ин аз як тараф, тамоюли мақомот ба соддагардонӣ аст. Аз тарафи дигар, чунин тасмим ниёз ба мутобиқсозии қоидаҳои умумӣ ба иқтисодҳои гуногуни кишварҳо дар ҳолатҳои ғавқулдари ба назар мегирад.

7. Бозорҳои асҳорӣ – мавзӯи марказии тичорати байналмилалӣ – роҳи тезтарин ва қулайтарин барои табдили асҳор мебошанд. Илова бар ин, барои бонкҳои

марказӣ ин ҳамчунин роҳи ташаккули захираҳо ва идоракунии пули милли ас. Дар он тамоми рӯйхат ва иштирокчиёни бозор – биржаҳо, брокерҳо, ширкатҳои трансмиллӣ дохил мешаванд. Пардохтҳо асосан дар як асёр сурат мегиранд, аммо дар сарҳадоти кишварҳо табдил зарур аст, ки ин боиси ба миён омадани масъалаҳои марбут ба бозорҳои беруна мегардад. Маҳз ҳамин мураккабӣ нақши калидии бозорҳои асёрии байналмилалиро ҳамчун воситаи татбиқи низоми тичоратӣ дар микёси ҷаҳонӣ таъкид мекунад.

8. Дар натиҷаи таҳлили ҳамаҷонибаи ҷанбаҳои гуногуни мавзӯи баррасишаванда, муаллиф як қатор пешниҳодҳо барои тақмили қонунгузорию мавҷуда пешниҳод кардааст. Ин пешниҳодҳо ба омӯзиши муфассали санадҳои меъёрӣ ва амалияи татбиқи онҳо асос ёфтаанд, ки имкон медиҳад соҳаҳои мушкilotи калидӣ, ки ба тағйирот ва навосозӣ ниёз доранд, ошкор гарданд.

8.1. Баррасии имкони навосозии пойгоҳи истилоҳот дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асёр ва назорати асёр” аз 13 июни соли 2013, №964 низ зарур аст. Иваз кардани ибораи “амалиётҳои асёрӣ” ба “ҳаракати захираҳои асёрӣ” бо сабабҳои зерин пешниҳод мешавад: формулировкаи истилоҳи “амалиётҳои асёрӣ” дар маънои маҳдуд ба сурат гузоштани саволро инъикос мекунад, ки ба ҳавасмандсозии соҳибдорӣ дар ин раванд нигаронида шудааст.

8.2. Пешниҳод мешавад, ки моддаи 8.1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асёр ва назорати асёр” №964 бо тарзи зерин ислоҳ карда шавад: Ҳаракати захираҳои асёрӣ ба категорияҳои зерин тақсим мешавад: 1) муомилотҳое, ки камтар ба созишномаҳои асёрӣ алоқаманданд; 2) муомилотҳое, ки омили нарх дар онҳо мавқеи аввалро ишғол мекунад; 3) муомилотҳое, ки тавассути онҳо захираҳои асёрӣ нақши санадҳои пардохтиро иҷро мекунанд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Ин таҳқиқот барои мақомоти давлатӣ, ки танзими ҳукукии

муомилоти сарватҳои асбори тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мекунанд, ва барои субъектҳои хоҷагидоре, ки бевосита дар муомилотҳои асбори иштирок мекунанд, арзиши илмӣ ва амалӣ дорад.

Хулосаҳои ин кори илмӣ метавонанд ҳамчун роҳнамо барои навсозии меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ ва соҳибкорӣ хидмат кунанд, инчунин амалияи баррасии парвандаҳо дар судҳои иқтисодӣ ва судҳои салоҳияти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ғайр гардонанд. Ғайр аз ин, баъзе қисматҳои диссертатсия метавонанд асос барои таҳқиқоти ояндаи академӣ дар соҳаи ҳуқуқи маданӣ ва соҳибкорӣ гузошта, ба дарки амиқтари механизмҳои танзими ҳуқуқии муносибатҳои гуногуни хусусӣ мусоидат намоянд.

Арзиши амалии таҳқиқот инчунин дар истифодаи он дар муҳити таълимӣ, хусусан ҳангоми таълими донишҷӯён ба фанҳои “Ҳуқуқи маданӣ” ва “Ҳуқуқи соҳибкорӣ”, инчунин дар таҳияи курсҳои махсус барои факултетҳои ҳуқуқшиносии донишгоҳҳо зоҳир мегардад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои бадастомада бо дурустии маълумоти истифодашуда, мутобиқати маводи таҳқиқшуда ба қонунгузори амалкунанда, коркарди амиқи илмӣ натиҷаҳо, ҳаҷми асарҳои илмӣ нашршуда ва истифодаи равишҳои методологии ҳамачониба таъмин карда мешавад. Хулосаҳо ва тавсияҳои дар қор пешниҳодшуда бар асоси таҳлили илмӣ ҳамачонибаи маълумоти назариявӣ ва амалӣ таҳия шудаанд, ки асоснокии илмӣ ва қобилияти амалии онҳоро қафолат медиҳад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия «Масъалаҳои асосии танзими ҳуқуқии муомилоти сарватҳои асбори тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи

граждани; ҳукуки соҳибкорӣ; ҳукуки оилавӣ; ҳукуки байналмилалӣ хусусӣ мувофиқ аст.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқоти илмӣ. Навоварии илмӣ диссертатсия, муқаррароти асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшуда бо нашрияҳои муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ, баромадҳо дар конференсҳо ва семинарҳои илмӣ-амалӣ ва иштирок дар таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ворид кардани тағйирот ва иловаҳо ба қонунгузории амалкунанда тасдиқ карда мешавад. Сохтор ва услуби қор, возеҳии гузоштани мушкилот ва усулҳои ҳалли онҳо, инчунин равиши системавӣ ба таҳқиқот аз саҳми назарраси муаллиф дар таҳияи мавзӯи баррасишаванда шаҳодат медиҳанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсияи мазкур дар ҷаласаи кафедраи ҳуқуки соҳибкорӣ ва тижорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ муҳокима шуда, баъдан барои ҳимоя дар Шӯрои диссертатсионӣ 6D.KOA – 018 назди ДМТ тавсия шудааст. Довталаби дараҷаи илмӣ оид ба мавзӯи интиҳобнамудааш дар давраи таҳқиқот дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, семинарҳои илмӣ ва дигар ҷорабиниҳои илмӣ баромад намуда, ҳамчунин дар амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқии ҚТ ҷаъолона иштирок намудааст.

Натиҷаҳои асосӣ таҳқиқот дар ҷунин ҷамоишҳои илмӣ баён карда шудаанд:

а) байналмилалӣ:

– Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Конститутсияи ҚТ ва низоми ҳуқуки миллӣ, заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ” бахшида ба 25-солагии қабули Конститутсияи ҚТ ва “70-солагии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ” – маъруза дар мавзӯи “Моҳияти иқтисодӣ ва ҳуқуқии сарватҳои асёрӣ” (ш. Душанбе, ДМТ, соли 2019);

– Конференсияи шашуми байналмилалӣ илмӣ-амалӣи донишҷӯён дар мавзӯи «Масъалаҳои актуалии ҳуқуқшиносӣ» – маъруза дар мавзӯи «Танзими ҳуқуки асёр» (ш. Душанбе, ДСРТ, 26-уми апрели соли 2019);

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ 2019-2021) ва “400-солагии Миробид Сайидо Насафӣ” – маъруза дар мавзӯи «Танзими ҳуқуқи асёр» (ш. Душанбе, ДМТ, 2019);

– Конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами қонунгузорӣ оид ба рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” (8-уми октябри соли 2020). – маъруза дар мавзӯи “Мафҳум ва моҳияти пул ҳамчун арзиши асёрӣ” (ш. Душанбе, ДМТ, соли 2020);

– Конференсияи илмӣ ҷумҳуриявӣ баҳшида ба “30-солагии Истиқлолияти давлатӣ ҚТ ва 80-солагии доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон Шомурат Менглиев” – маъруза дар мавзӯи “Омилҳои амволию ҳуқуқии муомилоти маданияи арзишҳои асёрӣ” (ш. Душанбе, ДМТ, 2021)

– Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди қонунгузории Тоҷикистон оид ба самтҳои алоҳидаи соҳибкорӣ” аз 7-уми октябри соли 2021”. – маъруза дар мавзӯи “Ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти маданияи арзишҳои асёрӣ” (ш. Душанбе, ДМТ, соли 2021);

– Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ ҳайати устодони кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тижорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ баҳшида ба “75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”, “115-солагии академик Бобочон Ғафуров, “Соли 2023 – соли забони русӣ” ва “соли 2025 – Соли байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо”. – маъруза дар мавзӯи “Танзими ҳуқуқии асёр” (ш. Душанбе, ДМТ, 2023);

– Конференсияи умумидонишгоҳӣ илмию назариявӣ ҳайати устодону кормандони факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баҳшида ба “30-юмин солгарди қабули Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шудани соли 2024” ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои

табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020 – 2040)” – маъруза дар мавзуи “Оид ба баъзе масъалаҳои танзими ҳукукии асёр дар ҚТ” (ш. Душанбе, ДМТ, 2024).

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳо, хулосаҳо, тавсияҳо ва пешниҳодҳои, ки дар диссертатсия баён шудаанд, дар 1 воситаи таълимӣ ва 13 мақолаи илмӣ нашр гардидаанд. Аз инҳо 4 мақола дар маҷаллаҳои баррасишавандае, ки ба феҳристи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дохиланд, ҷоп шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Бо назардошти ҳадафҳо, вазифаҳо ва мантиқи таҳқиқот, диссертатсия аз муқаддима, се боб, ки шаш зерфаслро муттаҳид мекунад, хулоса ва рӯйхати манбаъҳо иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 211 саҳифаро ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ (ФИШУРДА)

Дар **муқаддима** таҳқиқот аҳаммият ва мубрамияти мавзуи интиҳобшуда ба таври муфасссал асоснок карда шудааст, ки бо арзиши он барои ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии соҳаи дахлдори илм алоқаманд аст. Масъалаҳои гуногуни мушкилот, ки имрӯз таваҷҷуҳро талаб мекунад, ба таври муфасссал баррасӣ шудаанд, ки ин таҳқиқотро саривақтӣ ва зарур мегардонад. Дар муқаддима таъкид мекунад, ки мавзуи баррасишаванда ҳам арзиши назариявӣ ва ҳам амалӣ дорад ва маҳз дар ин замина аҳаммияти он барои рушди минбаъдаи самтҳои илмӣ ва татбиқи амалӣ зоҳир мегардад.

Боби аввали таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки “**Моҳияти сарватҳои асёрӣ ва табиати ҳукукии муомилоти маданияи он**” ном дорад, ба омӯзиши амиқи моҳияти ҳукукии сарватҳои асёрӣ, низомбандсозии онҳо ва принципҳои ҳуқуқие, ки дар асоси муомилоти онҳо дар гардиши маданӣ қарор доранд, нигаронида шудааст.

Арзишҳои асёрӣ ҳамчун объекти мустақили ҳуқуқи маданӣ баррасӣ мешаванд, ва ин истилоҳ дар бисёр

меъёрҳои Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шудааст. Бо вучуди ин, таҳлили қонунгузори амалкунанда гувоҳӣ медиҳад, ки мафҳуми расмӣ арзишҳои асбӯӣ вучуд надорад. Дар ҳуқуқ танҳо рӯйхати молу мулк, ки ба арзишҳои асбӯӣ мансуб аст, муқаррар шудааст, ки ин хусусият барои қонунгузори қаблӣ ин масъала низ ҳос буд. Тибқи моддаи 150-и КМ ҚТ, намудҳои молу мулк, ки ҳамчун арзишҳои асбӯӣ эътироф мешаванд, инчунин тартиби анҷоми муомилот бо онҳо мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асбӯ ва назорати асбӯ” муайян карда мешаванд. Ин қонун меъёрҳои мушаххасро барои муайян кардани доираи сарватҳои асбӯӣ ва танзими муносибатҳои марбут ба онҳо муқаррар мекунад.

Мувофиқи моддаи 1-и қонуни зикршуда, ба гурӯҳи сарватҳои асбӯӣ дохил мешаванд:

- асбӯи хориҷӣ, қоғазҳои қиматнок ва санадҳои пардохтӣ, ки бо асбӯи хориҷӣ ифода шудаанд;

- пули миллӣ, қоғазҳои қиматнок ва санадҳои пардохтӣ, ки бо пули миллӣ ифода шудаанд, аммо танҳо дар ҳолатҳои, ки муомилот байни резидентҳо ва ғайрирезидентҳо ё байни ғайрирезидентҳо сурат мегиранд.

Пойгоҳи меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муомилоти дороиҳои асбӯиро танзим мекунад, асоси боэътимоди ҳуқуқиро ташкил медиҳад, ки гузаронидани бемонеаи муомилотҳои молиявиро таъмин мекунад. Ин меъёрҳо на танҳо доираи сарватҳои асбӯиро мушаххас мекунад, балки ба таъмини амнияти иқтисодӣ ва риояи стандартҳои байналмилалӣ мусоидат менамоянд.

Пешниҳод мешавад, ки сарватҳои асбӯӣ вобаста ба шакли татбиқи дороиҳо, мақсади он ва дараҷаи ҳавф ба баландликвид ва камликвид тақсим карда шаванд. Сарватҳои асбӯи баландликвид, аз ҷумла пасандозҳои кӯтоҳмуддат, барои пардохтҳои кӯтоҳмуддат истифода мешаванд, дар ҳоле ки камликвидҳо – бо вомбаргҳо. Ин гурӯҳҳо имкон медиҳанд, ки онҳо вобаста ба мақсадҳо – аз тичорат то гарав – истифода шаванд. Сарватҳои асбӯӣ

дар муомилоти маданӣ, ки ба меъёрҳои милли ё байналмилалӣ ҷалб шудаанд, иштирок мекунад. Масалан, дар Италия ширкатҳо вазифадоранд, ки дар бораи фаъолияти муомилоти калони асбӯрӣ гузориш диҳанд, то аз захираи ғайриқонунӣ ҷилавгирӣ кунанд. Мубодилаи сарватҳои асбӯрӣ ё истифодаи онҳо ҳамчун гарав тавассути қонунгузорӣ дар шартномаҳо ё ҳуқуқи моликият имконпазир аст.

Қонунгузори танзими асбӯр тартиб ва шаффофиятро таъмин мекунад. Дар кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, ки сатҳи талабот ба гузоришдиҳӣ баланд аст, ин ба муқовимат бо шустушӯи пул кумак мекунад, аммо баъзан барои тичорати хурд ва миёна мушкilot эҷод мекунад. Илова бар ин, меъёроҳе, ки ҷараёнҳои асбӯрии фаромарзиро танзим мекунад, ба ҳалли баҳсҳо мусоидат намуда, устувории низоми молиявиро дастгирӣ мекунад. Барои қонунгузори дар саросари ҷаҳон муҳим аст, ки дарк кунанд, ки сарватҳои асбӯрӣ заминаи зарурии иқтисоди ҷаҳонӣ буда, раванди тичорат ва сармоягузори суръат мебахшанд. Аммо бидуни ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқи возеҳ, ба мисли криптоасбӯроҳи танзимнашуда, онҳо метавонанд танҳо воситаи қаллобӣ гарданд. Дар айнаи замон, назорати аз ҳад зиёд, чунон ки дар баъзе кишварҳои Осиё мушоҳида мешавад, фаъолияти соҳибкорӣ ва навовариро суст мекунад.

Муаллиф нишон медиҳад, ки ҷӣ гуна меъёроҳи қонунгузорӣ, ки муносибатҳои асбӯро идора мекунад, шаффофият ва мантиқро дар истифодаи захираҳои асбӯрӣ кафолат дода, ба устуворӣ ва пешгӯишавандагии ҳаракати ҷараёнҳои асбӯрӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Зербоби аввали боби якум, ки “Моҳияти ҳуқуқи саватҳои асбӯрӣ ва таснифи онҳо” ном дорад, ба таҳлили асосҳои назариявӣ, марбут ба муайян кардани захираҳои асбӯрӣ ва сохторбандӣ кардани онҳо ба категорияҳо бахшида шудааст.

Муаллиф қайд мекунад, ки фаъолияти соҳибкорӣ бидуни истифодаи доройҳои муайяни моддӣ, ки унсурҳои

калидии гардиши иктисодӣ мебошанд, ғайриимкон аст. Дар доираи иктисоди бозорӣ чанбаи асосие, ки қобилияти объектро барои иштирок дар раванди хоҷагидорӣ муайян мекунад, ин қобилияти он барои ҷалб шудан ба мубодила ва амалиётҳои ҳуқуқӣ аст. Ин маънои онро дорад, ки дорои бояд барои иштирок дар муомилот ва дигар шаклҳои ҳамкории ҳуқуқӣ мувофиқ бошад. Бидуни ин хусусият, мол ё дорои арзиши худро барои соҳибдорӣ аз даст медиҳад, зеро нақши функционалии он маҳдуд хоҳад шуд.

Барои ин, бозорҳои мол, асъор ва дигар арзишҳои моддӣ бояд мақоми ҳуқуқии возеҳ дошта бошанд – масалан, хусусияти объекти ҳуқуқҳои маданӣ. Танҳо бо ин роҳ онҳо метавонанд объекти муомилоти маданӣ гардида, ба тичорат имкон диҳанд, ки онҳоро мубодила, фурӯш ва интиқол диҳад. Хусусияти объект маҳз аз қобилияти хидмат кардан ҳамчун мавзӯи муомила дар асосҳои умумии муайян кардани объект гирифта мешавад. Масалан, тилло дар Аморати Муттаҳидаи Араб на танҳо маводи ороишии ҷаҳонро хариду фурӯшшаванда, балки дорои баландликвид аст. Асъор низ дар он ҷо нақши муҳим дорад. Он на танҳо воситаи умумии муомилот, балки асоси тичорати ҷаҳонӣ аст. Содиркунандаи мева аз Чили маҷбур аст амалиётҳои асъориро бо шарикони аврупоӣ анҷом диҳад, то зуд бо онҳо ҳисоббаробар кунад.

Асъор тичорат, сармоягузорӣ ва пасандозҳои дастгирӣ мекунад ва унсӯри муҳимтарини иктисоди ҷаҳонӣ аст. Масалан, маҳдудиятҳои амалиётҳои асъорӣ, ки дар Аргентина дар соли 2019 ҷорӣ шуда буданд, метавонанд тичоратро суст карда, робитаҳои тичоратиро вайрон кунанд. Ин аҳамияти ҳаракати озоди сармояро таъкид мекунад. То замоне ки дороиҳо дар бозор ҳастанд, онҳо бояд дар амалиётҳои қонунӣ иштирок кунанд. Мақоми ҳуқуқии онҳо бояд дар санадҳои қонунгузорӣ ба таври возеҳ тавсиф карда шавад, то баҳсҳо кам ва эътимод байни тарафҳои муомила зиёд шавад. Дар Япония, масалан, қоидаҳои саҳти муомилот бо асъори хориҷӣ мавҷуданд, ки иштирокчиёни бозорро ҳифз мекунад.

Инчунин, қонунҳо тартиби истифодаи дороиҳоро – аз муомилоти хариду фурӯш то уҳдадорихои гаравӣ муқаррар мекунанд.

Аз ин рӯ, барои соҳибкорон на танҳо соҳиби дороиҳо будан, балки донишманди меъёрҳои, ки онҳо танзим мекунанд, муҳим аст. Дар акси ҳол, ҳатто дороиҳои арзишманд метавонад монеа дар роҳи пешрафт гардад, на омили рушди равандҳои тичоратӣ. Асёр ва дигар дороиҳо маҳз он сӯзишворие мебошанд, ки метавонанд барои суръат бахшидан ба рушди иқтисод истифода шаванд. Аммо бидуни низоми возеҳ, ин захираи энергетикӣ метавонад зуд тамом шавад.

Муаллиф таъкид мекунад, ки мафҳуми “объект” дар илми ҳуқуқшиносӣ бисёрҷанба аст, ва аз ин рӯ, тафсириҳои гуногуни он вучуд доранд. Гуногунрангии ин мафҳумҳо боиси ташаккули назарияҳои ҳуқуқии мухталиф дар бораи муайян кардани сарватҳои асёри гардидааст.

Муаллиф қайд мекунад, ки дар қонунгузори Тоҷикистон мафҳуми расмӣ “сарватҳои асёрӣ” вучуд надорад. Ба ҷои ин, қонун танҳо намудҳои молу мулкери муайян мекунад, ки ба ин категория мансубанд. Зикр мешавад, ки дар қонунгузори амалкунанда пайдарҳамии ҳуқуқии меъёрҳои, ки дар таҳрирҳои қаблӣ муқаррар шуда буданд, нигоҳ дошта мешавад.

Бо асоси таҳлили анҷомшуда, муаллиф ба хулоса меояд, ки сарватҳои асёрӣ молу мулке мебошанд, ки вазифаи воситаи мубодиларо доранд, зеро онҳо барои субъектҳои ҳуқуқи маданӣ арзиши воқеӣ дошта, имкони гардиши ҳуқуқиро таъмин мекунанд.

Дар **зербоби дуоми** боби якум, ки **“Табиати ҳуқуқии муомилоти маданӣ сарватҳои асёрӣ”** ном дорад, муаллиф таҳлили ҳамҷонибаи танзими ҳуқуқии муомилоти маданӣ сарватҳои асёриро анҷом медиҳад. Муҳаққиқ қайд мекунад, ки ин масъала тафсири дугона дорад. Аз як тараф, он метавонад ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқии универсалӣ ва махсуси танзими шартномавӣ, ки тартиби муомилоти маданиро муқаррар

мекунанд, тафсир шавад. Аз тарафи дигар, он метавонад ҳамчун маҷмуи уҳдадорихое, ки дар натиҷаи амалҳои қонунии субъектҳо ба миён меоянд, баррасӣ гардад.

Санади меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асёр ва назорати асёр” муомилотҳои асёриро ҳамчун воқеаҳои ҳуқуқие муайян мекунад, ки асоси ба миён омадани муносибатҳои марбут ба назорати асёриро ташкил медиҳанд. Дар соҳаи муомилоти дороиҳои асёрӣ, созишномаи тарафҳо ҳамчун воқеаи ҳуқуқӣ нақши калидӣ дорад. Дар доктринаи ҳуқуқӣ мафҳумҳои “муомилоти асёрӣ” ва “созишномаҳои асёрӣ” ҳамчун категорияҳои ба ҳам алоқаманди наздик баррасӣ мешаванд. Мувофиқи моддаи 1-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асёр ва назорати асёр”, қонунгузор рӯйхати муомилотҳои асёриро, ки сарфи назар аз пайдоиши гуногуни ҳуқуқии онҳо дар як гурӯҳ муттаҳид шудаанд, муқаррар кардааст. Метавон фарз кард, ки унсуре муттаҳидкунандаи ин амалиётҳо “чузӣи хориҷӣ” аст, ки дар зерин зоҳир мешавад: а) объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ (сарватҳои асёрӣ); б) субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ (ғайрирезидентҳо); в) қаламраве, ки муносибатҳои ҳуқуқӣ дар он амалӣ мешаванд (убури сарҳади ғумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон). Ин андешаҳо набояд ҳамчун танқиди меъёри қонун қабул карда шаванд. Эҳтимол, қонунгузор нияти ягона кардани падидаҳои гуногунро дар доираи мафҳуми “Амалиётҳои асёрӣ” надошт, балки мақсад муайян кардани рӯйхати муносибатҳое буд, ки бояд аз ҷониби давлат ба таври маъмури танзим ва назорат карда шаванд. Гарчанде қонун таърифи дақиқи “амалиётҳои асёрӣ” пешниҳод накунад, он рӯйхати амалиётҳои марбут ба асёроро муқаррар мекунад. Таҳлили меъёрҳои қонун нишон медиҳад, ки амалиётҳои асёрӣ амалҳоро дар бар мегиранд, ки ба иҷро ё қатъи уҳдадорихои марбут ба арзишҳои асёрӣ, истифодаи онҳо ҳамчун воситаи пардохт, инчунин интиқоли ҳуқуқи моликият ба арзишҳои асёрӣ, воридот ё содироти онҳо берун аз Тоҷикистон нигаронида шудаанд. Масалан,

хариду фуруши асёри хориҷӣ ё пардохтҳо бо истифодаи он дар муомилоти байналмилалӣ ба ин категория дохил мешаванд.

Тахлили мустақил гувоҳӣ медиҳад, ки муттаҳид кардани амалиётҳои асёрӣ дар як категория ба танзими муассири муносибатҳои молиявӣ, ки бо асёр алоқаманданд, мусоидат мекунад. Чунин равиш ба давлат имкон медиҳад, ки муомилоти арзишҳои асёриро дар дохил ва берун аз кишвар назорат кунад ва аз амалиётҳои ғайриқонунӣ пешгирӣ намояд. Масалан, муомилот бо иштироки ғайррезидентҳо аксар вақт таҳти назорати махсус қарор доранд, то амнияти иқтисодии кишвар таъмин шавад. Дар натиҷа, амалиётҳои асёрӣ дар қонунгузори Тоҷикистон ҳамчун маҷмуи амалҳои марбут ба сарватҳои асёрӣ, ғайррезидентҳо ё убури сарҳади гумрукӣ муайян шудаанд. Гарчанде таърифи ягонаи ин мафҳум дар қонун пешниҳод нашудааст, рӯйхати зикршудаи амалиётҳо пойгоҳи мустақкам барои танзим ва назорати муносибатҳои молиявӣ байналмилалӣ эҷод мекунад.

Санадҳои меёри тақсимои муомилотҳои асёриро ба ҳаррӯза ва марбут ба ҳаракати сармоя муқаррар мекунад. Омӯзиши амиқи пойгоҳи ҳуқуқӣ имкон медиҳад, ки се категорияи асосии чунин муомилотҳо ҷудо карда шаванд: а) муомилоте, ки бидуни ягон маҳдудият анҷом дода мешаванд; б) муомилоте, ки таҳти манъ қарор доранд; в) муомилоте, ки таҳти назорати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки миллии Тоҷикистон қарор доранд. Дар қонунгузори онҳо, чунон ки қаблан буд, ҳамчун муомилотҳои марбут ба ҳаракати сармоя номбар мешаванд.

Дар назарияи ҳуқуқӣ амалиётҳои асёрӣ одатан ҳамчун амалҳо ва шартномаҳои муайян мешаванд, ки аз ҷониби иштирокчиёни бозори асёр анҷом дода ё баста мешаванд. Аз ин бармеояд, ки амалиётҳои асёрӣ дар маҷмуъ наметавонанд пурра бо шартномаҳо якхела бошанд. Дар моддаи 1-и Қонуни ҚТ “Дар бораи танзими асёр ва назорати асёр” мафҳуми шартномаи асёрӣ

чунин муайян шудааст: шартномаи асърӣ – ин созишнома (шартнома), ҳуҷҷатҳои таъсисӣ, инчунин дигар ҳуҷҷатҳои мебошанд, ки дар асос ё барои иҷрои онҳо амалиётҳои асърӣ анҷом дода мешаванд.

Ҳамин тавр, танзими ҳуқуқии амалиётҳои асърӣ хусусияти дугона дорад, ки ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва уҳдадорихое, ки аз амалҳои қонунии субъектҳо ба миён меоянд, баррасӣ мешавад. Таснифи амалиётҳои асърӣ, шартномаҳои асърӣ ва созишномаҳои марбут ба сарватҳои асърӣ ба ҷудо кардани ҷанбаҳои гуногуни ин муносибатҳо мусоидат мекунад ва пойгоҳи мустаҳкамҳои ҳуқуқиро барои танзими онҳо эҷод менамояд.

Боби дуҷуми таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки “Асосҳо ва омилҳои муомилоти маданияи сарватҳои асърӣ” ном дорад, ба омӯзиши асосҳои ҳуқуқие, ки дар заминаи муомилоти сарватҳои асърӣ қарор доранд, инчунин ҷанбаҳои молумулкӣ ва ҳуқуқие, ки динамикаи муомилоти маданияи онҳоро муайян мекунад, бахшида шудааст.

Дар **зербоби аввали** ин боб “**Заминаҳои ҳуқуқии муомилоти маданияи сарватҳои асърӣ**” номгузорӣ шудааст, муҳаққиқ ба таври муфассал танзими меъёрии раванҷҳои марбут ба муомилоти сарватҳои асърӣ баррасӣ мекунад ва таъкид менамояд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккул ва таҳаввули танзими ҳуқуқи маданияи муомилоти сарватҳои асърӣ роҳи пурпечуб ва тулониро тай кардааст.

Таҳаввули танзими ҳуқуқии муомилоти маданияи арзишҳои асърӣ дар Тоҷикистон аз се марҳила гузаштааст, ки бо рушди қонунгузорӣ ва низоми иқтисодии кишвар муайян шудаанд. Дар асоси омӯзиши равишҳои илмӣ ва рушди қонунгузории миллӣ, муаллиф се марҳилаи калидии рушди танзими ҳуқуқӣ дар ин соҳаро ҷудо мекунад.

Марҳилаи ибтидоии ташаккули низоми назорати қараёнҳои асърӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1995 бо мавриди амал қарор гирифтани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асър ва назорати

асъор”, ки 4 ноябри соли 1995 расман қабул шуда буд, оғоз ёфт. Ин санади ҳуқуқӣ санги асосро барои ташаккули сохторе, ки муомилотҳои асъориро дар кишвар идора мекунад, гузошт ва дар таҳкими устуворӣ ва эътимоднокии бозорҳои молиявӣ нақши калидӣ бозид, ки ба мардум ва тичорат дар мутобиқ шудан ба шароити мураккаби иқтисодӣ пас аз ҷанг кумак кард. Қонун принципҳои асосии танзими асъориро ба таври возеҳ муайян карда, ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқиро барои фаъолияти тамоми иштирокчиёни бозори асъор, ҷӣ дар сатҳи дохилӣ ва ҷӣ дар сатҳи хориҷӣ, мукаррар намуд. Он аввалин санади расмӣ буд, ки қоидаҳои муомилот ва назорати сарватҳои асъориро дар кишвар низомбанд кард. Қонуни соли 1995 роҳро барои эҷоди низоми танзими асъорӣ дар Тоҷикистон муайян кард. Он ҳуқуқҳои сохторҳои гуногунро мукаррар намуда, онҳоро вазифадор кард, ки иҷрои вазифаҳои худро назорат кунанд. Аз он вақт Бонки миллии Тоҷикистон салоҳиятҳои назорати амалиётҳои асъориро то ба мубодила – озодии амал дар тичорати асъорӣ ба даст овард. Афзалиятҳо ва камбудии ин қонун дар он зоҳир мешаванд, ки он на ҳамаи субъектҳои муносибатҳои асъориро фаро мегирифт ва қариб ҳар як меъёри он бо санадҳои зерқонунӣ, ки аксар вақт бо ҳам муҳолиф буданд, пурра карда мешуд. Ин қонун беш аз 18 сол бидуни ягон тағйирот вучуд дошт. Бояд қайд кард, ки Қонуни ҚТ “Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор” аз 4 ноябри соли 1995, №112 дар давраи гузариш қабул шуда, аз камбудии ҳоли набуд. Бо вучуди ин, он аҳамияти бузурги таърихӣ дорад. Арзиши таърихӣ ин санади ҳуқуқӣ дар он зоҳир мешавад, ки мукаррароти он салоҳиятҳо ва масъулияти муассисаҳои давлатиро дар соҳаи назорат ва идоракунии муомилотҳои асъорӣ ба таври возеҳ муайян карда, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои ширкатҳо ва шахрвандони иштироккунанда дар амалиётҳои сарватҳои асъориро мустаҳкам намуд. Ин қонун заминаро барои рушди асосҳои ҳуқуқии муомилти сарватҳои асъорӣ дар давраи муосир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошт. Дар

асоси он, асосҳои ҳукукии муомилоти дорониҳои асбӯри тадричан ба шароити нав мутобиқ карда шуданд.

Марҳилаи дуюм бо қабули Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 1999 оғоз мешавад. Дар муносибатҳои ҳукукии, ки таҳти амали ин Кодекс қарор доранд, муқаррар шудааст, ки сомонӣ, пули миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун воситаи асосии қонунӣ пардохт хидмат мекунад, агар қонун ё созишномаи тарафҳо қоидаҳои дигарро пешбинӣ нақунанд. Иштирокчиёни муносибатҳои шартномавӣ ҳуқуқ доранд, ки дар бораи ҳисоббаробаркунӣ бо асбӯри хориҷӣ созиш қунанд, ба шарт ки чунин созишнома пурра ба меъёрҳои қонунгузори танзими асбӯрии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қоидаҳои муқаррарнамудаи Бонки миллии Тоҷикистон мувофиқ бошад. Истифодаи асбӯри хориҷӣ дар муомилоти маданӣ бояд дар муассисаҳои салоҳиятдори давлатӣ ба қайд гирифта шавад, агар ин талабот аз ҷониби қонунгузори муқаррар шуда бошад. Муомилоте, ки бо истифодаи асбӯри хориҷӣ анҷом дода мешаванд, набояд ба манфиатҳои ҷамъиятӣ ё амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолиф бошанд, зеро суд метавонад онҳоро дар сурати муҳолифат ба қонунгузори безътибор эълон қунад.

Тамоюлҳои муосири тағйироти қонунгузори асбӯри аз оғози марҳилаи нав аз 13 июни соли 2013, вақте ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асбӯр ва назорати асбӯр” (№964) дар таҳрири нав қабул шуд, шаҳодат медиҳад, ки ин марҳилаи сеюмро дар бар мегирад. Ин қонун муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи танзими асбӯр ва назорати асбӯр танзим мекунад ва ҳуқуқ ва уҳдадорҳои резидентҳо ва ғайрирезидентҳоро нисбат ба соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдории сарватҳои асбӯри муайян менамояд. Инчунин, қонун низоми сарватҳои асбӯриро чунин тавсиф мекунад: асбӯри хориҷӣ, қоғазҳои қиматнок ва санадҳои пардохтӣ, ки бо асбӯри хориҷӣ ифода шудаанд; пули миллии, қоғазҳои қиматнок ва санадҳои пардохтӣ, ки бо пули миллии ифода шудаанд,

аммо танҳо дар ҳолатҳои анҷоми амалиёт байни резидентҳо ва ғайрирезидентҳо. Ин санади ҳуқуқӣ на танҳо ҳамкорӣҳои марбут ба муомилотҳои асбобиро ба тартиб мебарорад, балки муассисаҳои масъули назорат ва идоракунии ин муомилотҳо, салоҳиятҳои сохторҳои давлатӣ, қоидаҳои воридот ва содироти сарватҳои асбобӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои марбут ба соҳибӣ ва истифодаи ин сарватҳо, принципҳои асосии назорати қарағинҳои асбобӣ, инчунин тартиби расмигардонии иҷозатномаҳо барои анҷоми амалиётҳои асбобӣ ва кушодани суратхисобҳои бонкӣ ба таври возеҳ муқаррар мекунад. Дар муқоиса бо қонунгузори пешин, ин қонун ҷаҳорҷӯбаи саҳттари муомилоти сарватҳои асбобиро муқаррар менамояд. Қорӣ қардани шакли навшудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асбоб ва назорати асбоб” дар соли 2013 қадами муҳиме дар таҳкими устувори молиявӣ ва эҷоди муҳити бозғатимоди ҳуқуқӣ барои иштирокчиёни бозори асбобии Тоҷикистон буд. Он на танҳо танзими дохилро беҳтар қард, балки робитаҳоро бо муассисаҳои молиявӣ байналмилалӣ таҳким бахшид, ки ба рушди иқтисодии кишвар таъсири мусбат расонд.

Рушди қонунгузори асбобии Тоҷикистон талоши расидан ба тавозунро нишон медиҳад. Қонуни соли 1995 пойгоҳи устувор гузошт, аммо фаъолияти тижоратиро қаме маҳдуд қард. Кодекси граҷдани соли 1999 қандирӣ илова қард ва қонуни соли 2013 қоидаҳоро ба стандартҳои ҷаҳонӣ мутобиқ намуд. Бо вучуди ин, назорати аз ҳад зиёд, ба мисли санҷишҳои соли 2014, баъзан аз қониби тижорат танқид мешуд. Дар айни замон, танзими ноқофӣ метавонист ба ноустуворӣ оварда расонад, қунон ки дар баъзе кишварҳои ҳамсоя мушоҳида шуда буд. Тоҷикистон низоми бозғатимод эҷод қардааст, аммо ислоҳоти оянда бояд бодикқат андешида шавад, то ташаббуси соҳибқориро дастгирӣ қунанд ва устувориро зерӣ хатар нагузоранд.

Ҳамин тавр, танзими ҳуқуқии арзишҳои асбобӣ дар Тоҷикистон аз се марҳила гузаштааст, ки ҳар қадоми онҳо

ба ташаккули низоми муассиртари танзими асър ва назорат мусоидат кардааст.

Сарватҳои асърӣ дорои хусусиятҳои арзишманданд ва ба даст овардани онҳо танҳо тавассути бастанӣ ухдадорихоӣ шартномавӣ, ба монанди қобилияти даромад овардан, таъмини ғоида дар доираи идоракунии бозътимод ё интиқол тавассути созишномаҳои қарзӣ ва дигар воситаҳои монанд имконпазир аст. Муҳим аст, таъкид шавад, ки роҳи маъмултарини татбиқи сарватҳои асърӣ (махсусан асари хориҷӣ ва қоғазҳои қиматнок, ки барои ҳисоббаробаркунии пешбинӣ шудаанд) ба мақсади мустақимии онҳо дар интиқоли онҳо ифода мешавад, ки муқаррар кардани ҳуқуқи идоракунии бозътимодноро дар назар дорад. Унсӯри қалидии ҳуқуқи ихтиёрдорӣ дар қобилияти муайян кардани сарнавишти ҳуқуқӣ ва воқеии ин дороиҳо дар дасти соҳиб аст. Бо вуҷуди ин, истифодаи ин маҷмуи ҳуқуқҳо нисбат ба сарватҳои асърӣ бо монеаҳо, ки аз ҷониби қонунгузори асърӣ муқаррар шудаанд, рӯбарӯ мешавад, ки татбиқи онҳо роҳ маҳдуд мекунад. Масалан, ҳуқуқи интиқоли молу мулк, ки дар шакли сарватҳои асърӣ ифода шудааст, аз ҷониби меъёрҳои ҳуқуқӣ ба таври назаррас маҳдуд карда шудааст.

Пеш аз ҳама, амалиётҳои хариду фурӯши асари хориҷӣ, инчунин чекҳо, ки бо асари хориҷӣ номбар шудаанд, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо тавассути бонкҳо, ки аккредитатсияи мувофиқ доранд, иҷозат дода мешаванд. Соҳиби сарватҳои асърӣ метавонад молу мулки худро бо пардохт танҳо ба доираи маҳдуди гирандагон – бонкҳои аккредитатсияшуда интиқол диҳад. Чунин ба назар мерасад, ки интиқоли бемузд, ба монанди ҳадя кардан, аз ҷумла ба мақсадҳои хайрия, бояд аз чунин маҳдудиятҳо озод бошад. Аммо, тибқи банди 13 моддаи 8-и Қонуни ҚТ “Дар бораи танзими асър ва назорати асър”, ҳадя кардани сарватҳои асърӣ бидуни иштироки бонк дар Тоҷикистон танҳо ба манфиати давлат, мақомоти он, мақомоти маҳаллии худидоракунии, инчунин шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ иҷозат дода мешавад. Илова бар ин, барои анҷоми

муомилотҳои асосии асбӯрӣ ҳуди бонк бояд иҷозатномаи махсус барои анҷоми чунин амалиётҳо дошта бошад.

Дар доираи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи асбӯри хориҷӣ ҳамчун воситаи пардохт танҳо дар ҳолатҳое имконпазир аст, ки дар Қонуни ҚТ “Дар бораи танзими асбӯр ва назорати асбӯр” пешбинӣ шудаанд. Чунин ҳисоббаробаркуниҳо аксар вақт барои дастгирии фаъолияти тижоратӣ дар соҳаи тижорати байналмилалӣ талаб карда мешаванд, ки барои соҳибкорон зарурати ҳаёти мегарданд. Барои ҳифзи афзалиятҳои миллӣ низоми махсуси назорати муомилотҳои асбӯрӣ таъсис дода шудааст. Қонуни ҚТ “Дар бораи танзими асбӯр ва назорати асбӯр” интиқоли ҳуқуқҳои соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ молу мулкро ба шахсони дигар бидуни гузариши ҳуқуқи моликият иҷозат медиҳад. Дар ин маъно, интиқоли ҳуқуқҳои соҳибӣ ва истифодаи асбӯри хориҷӣ, масалан, барои мақсадҳои намоишӣ ё дигар ҳадафҳо, метавонад тавассути созишномаҳои иҷора ё қарз амалӣ шавад, гарчанде чунин ҳолатҳо баъзан дар миёни ҳуқуқшиносон баҳсҳо ба миён меоранд. Чунин созишномаҳо уҳдадорӣҳои марбут ба сарватҳои асбӯриро эҷод намеkunанд, зеро дар ин замина асбӯри хориҷӣ ҳамчун молу мулки одӣ, на ҳамчун дороии асбӯрӣ дар маънои қонун қабул мешавад.

Имконияти ихтиёрдорӣ сарватҳои асбӯрӣ метавонад тавассути созишномаҳои супориш, комиссия, агентӣ ё идоракунии бозътимод, ки аз ҷониби вакил, комисионер, агент ё мудирӣ бозътимод иҷро мешаванд, амалӣ гардад. Ин муносибатҳо дар доираи уҳдадорӣҳои марбут ба муомилоти сарватҳои асбӯрӣ ташаккул ёфта, табиати мураккаби ҳамкорӣ одамон бо воситаҳои молиявиро инъикос мекунанд.

Илова бар ин, арзишҳои асбӯрӣ метавонанд ҳамчун моликияти умумии шахсӣ дар доираи шартномаи фаъолияти муштарак эътироф шаванд, агар қонун ё шартнома тартиби дигареро пешбинӣ наkunад. Дар чунин ҳолатҳо, яке аз шарикон метавонад аз номи ҳамаи

шарикон бо ваколат амал карда, муносибатҳои ҳукукии маданиро бо шахсони сеюм муқаррар намояд. Ин шарик ҳукуки ихтиёрдории арзишҳои асёриро ба манфиати фаъолияти муштарак истифода мебарад ва шарикон ин ҳукукро аз номи шарикӣ амалӣ мекунанд.

Имкони интиқоли сарватҳои асёрӣ ба шахсони дигар бидуни додани ҳуқуқҳои воқеӣ ё дигар ҳуқуқҳои ҳуқуқӣ, масалан, тавассути созишномаҳои нигоҳдорӣ ё дигар шартномаҳо, вучуд дорад, агар чунин амалҳо ба меъёрҳои амалкунандаи ҳуқуқӣ муҳолифат наkunанд. Чунин созишномаҳо уҳдадорихои марбут ба дороихои асёриро ба миён намеоранд, ба ду сабаб: якум, дар онҳо сарватҳои асёрӣ ҳамчун молу мулки одӣ баррасӣ мешаванд; дуюм, интиқол дар асоси воқеӣ бидуни тағйири ҳукуки моликият сурат мегирад. Масъалаи имкони истифодаи сарватҳои асёрӣ ҳамчун объекти гарав дар миёни ҳуқуқшиносон баҳсҳои зиёдеро ба миён меорад, аммо қобили қабули он дар банди 6 моддаи 1-и Қонуни ҚТ “Дар бораи танзими асёр ва назорати асёр” ба таври возеҳ муқаррар шудааст. Бояд махсус таъкид кард, ки ҳукуки ихтиёрдорӣ, дар баробари дигар ҳуқуқҳои маҳдуд, се ҷанбаи асосиро фаро мегирад – соҳибӣ, истифода ва идоракунӣ, ки ҳам бо иродаи соҳиб ва ҳам бо ҷаҳорҷӯбаи қонунгузорӣ маҳдуд мешаванд. Азбаски ин ҳуқуқ бо даромад алоқаманд аст, асёри хориҷӣ ва дигар воситаҳои молиявӣ объекти он мегарданд.

Ба ақидаи муҳаққиқ, фаҳмиши ҳукуки идоракунӣ муассир ҳамчун маҷмуи имкониятҳои соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдории молу мулк, аз ҷумла ҳамкорихои молиявӣ, имкон медиҳад, ки ҳулоса карда шавад, ки ҳукуки моликият ва идоракунӣ муассир ядрои қобилияти ҳукукии маданиро ташкил медиҳанд ва замина барои иштироки фаъол дар муомилоти маданӣ мебошанд. Истифодаи истилоҳоти муродиф ва бозсозии сохтори ҷумлаҳо ҳангоми шарҳи ин меъёрҳо категорияҳои ҳукукиро шаффофтар ва барои доираи васеъ фаҳмотар мегардонад.

Бо назардошти таҳаввули қонунгузории маданӣ метавон тасдиқ кард, ки ҳуқуқи моликият ва ҳуқуқҳои маҳдудӣ воқеӣ, ба монанди ҳуқуқи идоракунии муассир ё пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ, нисбат ба сарватҳои асъорӣ заминаро барои муомилоти онҳо дар муомилоти маданӣ ташкил медиҳанд. Аммо дар ҳоли ҳозир танҳо қобилияти соҳиби сарватҳои асъорӣ будан бидуни маҳдудият амалӣ мешавад, дар ҳоле ки имкониятҳои истифода ва идоракунӣ, ки бо бастанӣ уҳдадорӣҳои шартномавӣ алоқаманданд, аз ҷониби ҷаҳорҷубаи қонунгузорӣ ба таври назаррас маҳдуд карда шудаанд.

Ҳамин тавр, аз нигоҳи ҷанбаҳои молумулкии муомилоти маданӣ арзишҳои асъорӣ метавон қайд кард, ки ҳуқуқҳои воқеӣ заминаи ҷанбаҳои молумулкии муомилоти маданӣ арзишҳои аъсориро ташкил медиҳанд, зеро ҳуди гардиш танҳо дар сурати мавҷудият ва амалисозии ҳуқуқи моликият ба арзишҳои аъсорӣ имконпазир аст.

Дар **зербоби дуҷуми** боби дуҷум **“Омилҳои молу мулкию ҳуқуқии муомилоти маданӣ сарватҳои аъсорӣ”** муаллиф ҷанбаҳои ҳуқуқӣ-молумулкии муомилоти маданӣ арзишҳои аъсориро баррасӣ мекунад ва қайд менамояд, ки ҳуқуқҳои воқеӣ пойгоҳи онро ташкил медиҳанд, зеро ҳуди гардиш танҳо дар сурати мавҷудият ва амалисозии ҳуқуқи моликият ба сарватҳои аъсорӣ имконпазир аст. Мувофиқи қисми 2 моддаи 150-и Кодекси маданӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқи моликият ба арзишҳои аъсорӣ, мисли ҳар намуди дигари молу мулк, дар асосҳои умумӣ ҳифз карда мешавад. Соҳибони сарватҳои аъсорӣ аз имкониятҳои номаҳдуд дар истифодаи онҳо, ҷи аз ҷиҳати ҳаҷм, хусусият ё доираи шахсоне, ки бо онҳо ҳамкорӣ мекунанд, бархӯрдоранд. Қонунгузории маданӣ фаҳмиши ягонаи ҳуқуқи истифодаи онро ташаққул додааст, ки онро ҳамчун қобилияти “Ба даст овардани афзалиятҳои аз объект, ки аҳамияти иқтисодии онро ташкил медиҳанд” ё ҳамчун “Имконияти бо қонун қафолатдодашудаи ба даст овардани манфиат аз

объект дар чараёни истифодаи шахсӣ ё тичоратӣ” муайян мекунад. Дар заминаи пешбурди ғаёлияти соҳибкорӣ ва идоракунии муассир, ин ҳуқуқ амалисозии онро, аз ҷумла ба манфиати шахсони дигар ё созмонҳо, дар назар дорад. Ҳамин тавр, ҷузъи ҷудонашавандаи ҳуқуқи истифода имконияти воқеии ба даст овардани хусусиятҳои арзишманди объект аст, ки бо шароитҳои воқеӣ мустаҳкам шудааст.

Роҳҳои ба даст овардани ин хусусиятҳои арзишманд аз сарватҳои ашёӣ аз намуди онҳо вобаста буда, тавассути амалҳои амалӣ мешаванд, ки барои ҳар як соҳибхосанд. Дар аксари мавридҳо, чунин хусусиятҳо тавассути истифодаи ғайриғаёлол, ки талошҳои ғаёлолро талаб намекунад, ошкор мешаванд. Қариб ҳамаи намудҳои сарватҳои ашёӣ метавонанд воситаи ҷамъовариҳои сарват гарданд ва ба одамон дар нигоҳдорӣ ва афзоиши маблағҳояшон кумак кунанд. Ашёи хориҷии нақд ва коғазҳои қиматноки ҳуҷҷатӣ метавонанд истифодаи ғайриодӣ пайдо кунанд, масалан, қисми коллексияи шахсӣ шаванд, ки онҳо барои соҳибаш арзиши хоса медиҳад. Бо вучуди ин, хусусиятҳои арзишманди сарватҳои ашёӣ метавонанд тавассути қадамҳои ғаёлол низ ошкор шаванд. Масалан, сахмияҳо ба соҳиби худ (сахмдор) ҳуқуқ ба як ҳиссаи ғоидаи ширкат дар шакли дивидендҳо, иштирок дар идоракунии ширкат тавассути амалҳои, ба мисли овоздиҳӣ ва ба як қисми молу мулкӣ боқимонда пас аз барҳамдиҳии ширкат медиҳанд. Хусусияти дигари муҳими сарватҳои ашёӣ дар қобилияти онҳо барои осон кардани ҳамкориҳои тичоратӣ ва молиявӣ ифода меёбад. Дар гузашта, дар фарҳангҳои мухталиф молҳои ҳамчун пул истифода мешуданд, ки ҳудашон ҳамеша манфиати мустақим надоштанд, аммо мубодиларо осон карда, зиндагии одамонро қулайтар мекарданд. Баъзе коғазҳои қиматнок, ба монанди вомбаргҳо, векселҳо ё чекҳо, низ ба суръат бахшидани ин равандҳо мусоидат мекунанд. Аммо ин хусусияти сарватҳои ашёӣ танҳо тавассути интиқоли онҳо ба шахси дигар дар ивази

манфиати моддии баробарарзиш амалӣ шуда метавонад, ки чунин муомилотро барои иштирокчиёни бозор муҳим мегардонад. Сарватҳои асъорӣ дорои хусусиятҳои арзишманданд ва ба даст овардани онҳо танҳо тавассути бастанӣ ухдадорихои шартномавӣ, ба монанди қобилияти даромад овардан, таъмини ғоида дар доираи идоракунии бозътимод ё интиқол тавассути созишномаҳои қарзӣ ва дигар воситаҳои монанд имконпазир аст. Муҳим аст, ки таъкид шавад, ки роҳи маъмултарини татбиқи сарватҳои асъорӣ, махсусан асъори хориҷӣ ва коғазҳои қиматноки ҳисоббаробаркунӣ, дар интиқоли онҳо ифода меёбад, ки ин ҳуқуқи идоракунии ин сарватҳоро амалӣ мекунад.

Ба ақидаи муаллиф, ҳуқуқи ихтиёрдории арзишҳои асъорӣ метавонад тавассути шартномаҳои супориш, комиссия, шартномаҳои агентӣ ё идораи ба бовари асосёфтаи молу мулк, ки аз ҷониби вакил, комиссиянер, агент ё мудири бозътимод иҷро мешаванд, амалӣ гардад. Чунин муносибатҳо дар доираи ухдадорихои марбут ба арзишҳои асъорӣ ба миён меоянд. Илова бар ин, арзишҳои асъорӣ метавонанд ҳамчун моликияти умумии сахмӣ дар доираи шартномаи ғаёлияти муштарак эътироф шаванд, агар қонун ё шартнома тартиби дигареро пешбинӣ накунад. Дар чунин ҳолатҳо, яке аз шарикон метавонад аз номи ҳамаи шарикон бо ваколат амал карда, муносибатҳои ҳуқуқии маданияро бо шахсони сеюм мукаммал намояд. Ин шарик ҳуқуқи ихтиёрдории арзишҳои асъориро ба манфиати ғаёлияти муштарак истифода мебарад, ва шарикон ин ҳуқуқро аз номи шарикӣ амалӣ мекунанд.

Боби сеюми таҳқиқоти диссертатсионӣ “Ухдадорихо оид ба сарватҳои асъорӣ ва ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои иштирокчиёни он” ном дорад. Дар ин бахш ҷанбаҳои калидии табиати ҳуқуқии ухдадорихое, ки нисбат ба сарватҳои асъорӣ ба миён меоянд, инчунин механизмҳои, ки ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои ҳамаи тарафҳои дар муомилоти маданияи онҳо иштирокдоштаро таъмин мекунанд, ба таври муфассал таҳлил карда мешаванд.

Дар зербоби аввали боби сеюм “Моҳияти уҳдадориho оид ба сарватhoи асъорӣ” муаллиф табиати ҳукукии уҳдадориhoе, ки бо арзишhoи асъорӣ алоқаманданд, таҳлил мекунад ва қайд менамояд, ки дар қонунгузории муосири маданӣ фаҳмиши умумии уҳдадориho, моҳияти онҳо ва пешшартhoи бамиёномада ташаккул ёфтааст.

Уҳдадориhoи асъорӣ дар асоси қонунҳо, созишномаҳо ё амалhoи тарафҳо ба миён меоянд, ки ҳуқуқ ва уҳдадориhoи тарафҳо ба таври возеҳ муқаррар меkunанд. Масалан, шартнома байни як таъминкунандаи тоҷик ва харидори фаронсавӣ метавонад таъминкунандаро вазифадор кунад, ки моли муайяно таъмин кунад ва харидорро – онро бо евро пардохт намояд. Дар Тоҷикистон Кодекси маданӣ имкони бастанӣ чунин аҳдро дар асоси қонунгузории мувофиқ фароҳам меорад, ки пешгӯишавандагии муомилоти асъориро таъмин мекунад. Уҳдадориhoи асъорӣ берун аз амалиётhoи тичоратӣ низ вучуд доранд ва ба молия ё андозҳо дахл доранд. Масалан, як ширкати қазоқистонӣ, ки бо доллар қор мекунад, вазифадор аст андозҳо бо пули миллий пардохт кунад, ки ин аз қониби Кодекси андози ҚТ танзим мешавад. Ҳамин тавр, уҳдадориhoи асъорӣ ҳуқуқи маданиро бо дигар соҳаҳо мепаївандад ва низоми муҳиро ташкил медиҳад.

Ду равиш ба фаҳмиши уҳдадориhoи асъорӣ фарқ қарда мешавад: маҳдуд ва васеъ. Дар маҷмуъ, қар ду равиш – маҳдуд ва васеъ ба натиҷаи муштаракӣ уҳдадориhoи асъорӣ тасниф шудаанд. Бо вучуди ин, равиши маҳдуд, сарфи назар аз хусусияти мушаххасӣ худ, барои муҳити тичоратӣ афзалтар аст, зеро шаффоқият ва пайдарҳамии шариконро таъмин мекунад. Равиши васеъ, дар айни замон, ба воқеият наздиктар аст, зеро захираhoи асъорӣ на танҳо манбаи асосии муомилоти хусусӣ, балки афзалияти мустақили давлат аз қиҳати истифодаи маблағhoи давлатӣ ва муқовимат бо қаллобии молиявӣ мебошанд. Ин метавонад тавассути бастанӣ онҳо, дастрасии озод, истифода, додани қарз, иқораи зерсохтор ё ташаккули шартномаҳо пешниҳод шавад, ки дар онҳо

шартҳои иҷроӣ уҳдадорӣҳои байни тарафҳои имкониятҳои умумии яқвақта бо маҷмуи тағйирнашавандаи тағйиротро дар бар мегиранд.

Дар ин ҳолат, тарафҳои ҳуқуқдоранд, ки дар бораи миқдор, шартҳои интиқоли маблағҳои асбобӣ, муҳлатҳои ва дигар ҷузъиёти иҷроӣ уҳдадорӣ озодона созиш кунанд, ба шарт ки талаботи қонунгузори амалкунанда риоя карда шавад. Танзими шартномавӣ ба иштирокчиён имкон медиҳад, ки шароити барои вазъияти онҳо муфидтаринро эҷод кунанд, ки ин намуди уҳдадорӣҳо дар амалии муомилотҳои асбобии байналмилалӣ ва байнидавлатӣ васеъ пахншуда мегардонад.

Уҳдадорӣҳои бешарт (ғайришартномавӣ) – уҳдадорӣҳои мебошанд, ки дар асоси меъёрҳои қонун ё омезиши онҳо бо иродаи тарафҳои ба миён меоянд, аммо созиши пешакии шартҳои байни иштирокчиёни муомилотро талаб намекунанд. Ин уҳдадорӣҳо дар ҳолате ба миён меоянд, ки қонунгузори зарурати иҷроӣ амалҳои муайянро новобаста аз иродаи тарафҳои пешбинӣ мекунад. Масалан, уҳдадорӣҳои андозӣ, уҳдадорӣҳои оид ба пардохти бочҳои, ҷаримаҳои ё дигар уҳдадорӣҳои, ки аз меъёрҳои маъмури ва молиявӣ бармеоянд. Чунин уҳдадорӣҳо аз ниятҳои созишномаҳои тарафҳои вобаста нестанд ва танҳо мувофиқи талаботи қонун иҷро мешаванд. Дар заминаи гардиши асбобӣ, ин метавонад бо уҳдадории резидентҳои кишвар барои мубодилаи асбоб бо нархи расмӣ ё бо уҳдадории бонкҳои барои анҷоми интиқолҳои тибқи амалиётҳои асбобии муқаррарнамудаи мақомоти давлатӣ алоқаманд бошад. Уҳдадорӣҳои бешарт дар нигоҳ доштани устувории низоми иқтисодӣ нақши муҳимдоранд, зеро онҳо ҳар гуна шубҳаҳои номувофиқатӣҳо байни тарафҳои, ки дар натиҷаи татбиқи қонунгузори ба миён меоянд, бартараф мекунанд.

Ҳамин тавр, тақсмоти уҳдадорӣҳои пулӣ ба шартномавӣ ва бешарт имкон медиҳад, ки табиати ҳуқуқи уҳдадорӣҳои гуногун дар соҳаи гардиши асбобӣ амиқтар фаҳмида шавад. Он аҳамияти риояи

созишномаҳои хусусӣ ва ухдадорихое, ки аз ҷониби конунгузории давлатӣ муайян шудаанд, таъкид мекунад. Ин категорияҳои ухдадорихо пойгоҳи ташаккули танзими ҳукуки амалиётҳои асъориро ташкил дода, устувории ҳукукӣ ва пешгӯишавандагиро дар муносибатҳои молиявӣ байни иштирокчиёни бозори асър таъмин мекунанд.

Дар зербоби дуҷуми боби сеюм **“Ҳимояи ҳукук ва манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти мадании сарватҳои асърӣ”** низоме, ки ҳифзи боэътимоди ҳукук ва манфиатҳои қонунии тамоми шахсон ва созмонҳои иштироккунанда дар равандҳои муомилоти захираҳои асъриро кафолат медиҳад, ба таври муфассал ошкор шудааст.

Дар доираи ин бахш диққат ба аҳаммияти эҷоди сохтори ҳукукие равона шудааст, ки устуворӣ ва амнияти чунин амалиётҳоро таъмин намуда, иштирокчиёни ин равандҳоро аз нақзи эҳтимолии ҳукуқҳояшон муҳофизат мекунад.

Муаллиф таъкид мекунад, ки ҳифзи ҳукуки иштирокчиёни муомилоти асърӣ дар тартиби катъии муқаррарнамудаи конунгузорӣ амалӣ карда мешавад. Ин раванд ҳам воситаҳои нигоҳдории интизоми ҳукуқиро дар сатҳи сохторҳои давлатӣ ва ҳам механизмҳоро дар бар мегирад, ки ба шахрвандон ва созмонҳо имкон медиҳанд ҳукуқҳои қонунии ҳудро ҳимоя кунанд. Хусусияти ҷолиб дар он аст, ки пойгоҳи меъёрӣ тавозунро байни ҳифзи афзалиятҳои умумидавлатӣ ва ҳимояи манфиатҳои субъектҳои алоҳида таъмин мекунад, ки табиати дучонибаи идоракуниро дар соҳаи ҳаракати захираҳои асърӣ инъикос менамояд.

Дар айни замон, давлат дар ин раванд нақши муҳим дорад. Назорати бозори асър, мубориза бо шустушӯи пул ва маблағгузории терроризм, инчунин иҷрои ухдадорихо дар назди созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди Ҳазинаи Байналмилалӣ Асър, риояи вазифаҳоро таъмин мекунад. Бонки миллии Тоҷикистон ва дигар ҳадамот иҷрои меъёрҳои ҳукуки муомилоти асърӣ ва қарзиро назорат мекунанд. Масалан, санҷишҳои пурзӯр дар соли

гузашта ба пешгирии интиқоли ғайриқонунии маблағҳо ба хориҷа кӯмак кард, ки интизоми молиявиро дар кишвар беҳтар намуд. Бо вучуди ин, ҳифзи ҳуқуқи иштирокчиёни бозор – ширкатҳо ва шахсони воқеӣ нақши камаҳаммият надорад.

Дар баробари ин, ёфтани тавозун байни манфиатҳои давлатӣ ва хусусӣ воқеан вазифаи душвор аст, ки ба роҳ рафтан дар ресмони таноб монанд аст. Чораҳои аз ҳад саҳт, ба монанди санҷишҳои пурзӯр ё коҳиши назорати шарикон, метавонанд соҳибкорӣ хурдро маҳв кунанд. Дар айни замон, назорати ноқофӣ барои қаллобии молиявии гуногун шароит фароҳам меорад. Қонунҳои чандир ва равандҳои тез асоси бозори босифатро ташкил медиҳанд, аммо барои қорӣ қардани онҳо вақт, захираҳо ва ӣродаи сиёсӣ зарур аст.

Ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти мадания марбут ба сарватҳои асёрӣ мувофиқи қонунгузории Қумҳурии Тоҷикистон, махсусан қонунгузории маданӣ ва соҳибқорӣ, танзим қарда мешавад. Ин ҳифз тавассути татбиқи меъёрҳо, воситаҳо ва механизмҳои ҳуқуқии мувофиқ амалӣ мегардад. Дар ин ҳолат, ҳам манфиатҳои қамъиятӣ ва ҳам манфиатҳои хусусӣ, ки ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дахл доранд, ба назар гирифта мешаванд. Ин муносибатҳо аз қониби қонунгузории махсуси соҳавӣ, аз қумла қонунҳо дар қораи танзими асёр, танзим қарда мешаванд. Амалисозии ҳуқуқҳои субъективии маданӣ дар ҳар давлат аз мавқудияти шароитҳои мусоиди ҳуқуқӣ вобаста аст. Дар сурати вайрон ё баҳс дар қораи ин ҳуқуқҳо, қораҳои қонунӣ қораи барқарорсозӣ ё эътирофи ҳуқуқ ва манфиатҳои субъектҳо татбиқ мешаванд. Қунин қораҳо метавонанд муқофияи судӣ, барқарорсозии ҳуқуқи вайроншуда ё дигар механизмҳои ҳифзро дар бар гиранд. Ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои иштирокчиёни амалиётҳои асёрӣ на танҳо ба таъмини адолат дар муносибатҳои маданӣ, балки ба нигоҳдорӣи устуворӣи иқтисодӣ ва эътимод ба низоми молиявии кишвар мусоидат мекунад. Механизмҳои ҳуқуқии пешбинишуда, ба монанди ҳифзи

судӣ ва танзими қонунгузорӣ, ба иштирокчиёни муомилот имкон медиҳанд, ки ҳуқуқҳои худро ба таври муассир ҳифз кунанд ва аз амалиётҳои ғайриқонунӣ муҳофизат шаванд. Истифодаи ибораҳои муродиф ва тағйири сохтори ҷумлаҳо ҳангоми тавсифи ин меъёрҳо матнро барои доираи васеи хонандагон фаҳмотар ва дастрастар мегардонад.

Ба ақидаи муаллиф, ҳифзи ҳуқуқи иштирокчиёни муомилоти маданияи сарватҳои асбобӣ раванди бисёрсатҳа аст, ки ҳам таъмини риояи манфиатҳои давлатӣ ва ҳам пешниҳоди механизмҳои инфиродии ҳифзро дар бар мегирад. Ин муомилоти асбобиро барои ҳамаи иштирокчиёнаш пешгуишаванда, беҳатар ва устувор мегардонад ва ба рушди муносибатҳои молиявӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ мусоидат мекунад.

Муаллиф ду шакли ҳифзи ҳуқуқҳои вайроншударо ҷудо мекунад:

- Шакли юрисдиксионӣ (ҳифзи ҳуқуқӣ тавассути мақомоти давлатӣ), ки вақте шахс ба суд ё дигар мақоми салоҳиятдор барои ҳифзи ҳуқуқҳои мурочиат мекунад, татбиқ мешавад;

- Ҳифзи ғайрисудӣ ғайриюрисдиксионӣ, ки вақте тарафҳо баҳсро бидуни мурочиат ба мақомоти давлатӣ ҳал мекунанд (агар вайронанда ихтиёран розӣ шавад, ки вайронкуниро бартараф кунад ё зарари расонидашударо ҷуброн намояд), ба миён меояд.

Муаллиф роҳҳои гуногуни ҳифзи ҳуқуқҳои маданияро таҳлил мекунад, ки дар байни онҳо зеринро ҷудо мекунад:

- Эътирофи безъитбор будани муомилоти баҳснок ва татбиқи оқибатҳои безъитбории онҳо.

- Барқарорсозии вазъи ҳуқуқие, ки пеш аз вайронкуни ҳуқуқ вучуд дошт.

- Ҷуброни зарари моддӣ ва талафоте, ки дар натиҷаи вайронкунии уҳдадорихо ба миён омадаанд.

- Баҳс дар бораи санадҳои мақомоти давлатӣ ё мақомоти маҳаллии худидорақунӣ, агар қарорҳои онҳо ҳуқуқи шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ дар соҳаи муносибатҳои асбобиро вайрон кунанд.

Кайд мешавад, ки баҳс дар бораи санадҳои меъёрии мақомоти давлатӣ яке аз механизмҳои бештар истифодашавандаи ҳифзи ҳуқуқҳои асбӯӣ дар амалия аст.

Муаллиф инчунин имкони худмуҳофизати ҳуқуқҳо (барқарорсозии мустақилонаи ҳуқуқи вайроншуда бидуни муроҷиат ба суд)-ро баррасӣ мекунад, аммо қайд менамояд, ки дар соҳаи муносибатҳои асбӯӣ ин роҳи ҳифз ба таври истисноӣ кам истифода мешавад.

Мувофиқи моддаи 13-и Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, худмуҳофизати ҳуқуқҳои маданӣ иҷозат дода мешавад, аммо роҳҳои чунин ҳифз бояд ба вайронкунии ҳуқуқ мутаносиб бошанд: набояд аз доираи чораҳои зарурӣ барои пешгирии он берун раванд.

Ҳамин тавр, муаллиф ба ҳулоса меояд, ки такмили механизмҳои ҳуқуқии ҳифзи ҳуқуқи иштирокчиёни муомилоти асбӯӣ вазифаи муҳим барои баланд бардоштани устувории танзими асбӯр ва амалияи татбиқи ҳуқуқ дар Тоҷикистон мебошад.

ХУЛОСА

Назорат бар равандҳои таксимот ва истифодаи захираҳои пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд устувор ва ғаёл бошад. Стратегияи молиявӣ қарзии ҳар давлат ҳамеша ба таҳкими воҳиди пулии миллӣ, устуворсозӣ ва ҳифзи бозори дохилии амалиётҳои асбӯӣ, қорӣ қардани чораҳои маҳдудкунанда барои асбӯрҳои қароншаванда ё арзоншаванда қангоми иҷрои нақши танзимкунандаи механизмҳои молиявӣ ниқаронида шудааст. Он инчунин ба пешгирӣ аз интиқоли қайрирасмӣ ва қонунӣ сармоя ба қоричи кишвар, риояи устуворӣ ва пешгӯишавандагии ташаққули тавозуни пардохтҳо равона аст. Стратегияи молиявӣ аз қониби давлат амалишаванда пешақӣ самти рушди ғаёлияти танзимкунандаро, ки дар соҳаи муносибатҳои асбӯӣ ташаққул меёбад, муайян мекунад. Пул, аз рӯи табиати худ, қобилияти муқаррар қардани арзиши моқҳо, захираҳо барои амалисозӣ ва муқодила дар равандҳои иқтисодиро дорад. Давлат онҳоро бо мақоми

махсуси ҳукукии аломати пули нақд муайян карда, ҳамчун ягона воҳиди қонунии пардохти милли муайян мекунад. Муносибатҳои асбӯӣ дар сохтори ҳукуки молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахши бузургро ташкил медиҳанд. Ба онҳо муносибатҳои байни шаҳрвандон ва корхонаҳо дохил мешаванд, ки бо ворид кардани асбӯи хориҷӣ ба низоми иқтисодии корхона, машғул шудан бо муомилотҳои асбӯӣ, инчунин захираҳои молӣ-ашёӣ ба хориҷа алоқаманданд.

Муҳим аст, ки таъкид шавад, ки ҳамкориҳои марбут ба асбӯро дар шакли қонунии худ танҳо дар гузаштаи наздик шакл гирифтаанд, ки ин ба таври ҷиддӣ ба равишҳои танзими ҳукукии онҳо таъсир мерасонад ва ба зиндагии одамон, ки дар ин равандҳо иштирок мекунанд, дахл дорад. Дар айни замон, қариб дар ҳамаи кишварҳо норасоии меъёрҳои ҳукукие мушоҳида мешавад, ки муносибатҳои пулиро дар дохили давлат танзим мекунанд, аз ҷумла мушкilot бо тасдиқи меъёрҳои байналмилалӣ ҳукуқӣ дар соҳаи муносибатҳои қарзӣ пулӣ ва принципҳои ҳукуки байналмилалӣ асбӯ.

Ҷанбаи марказии идоракунии равандҳои асбӯӣ чораҳои маҳдудкунанда дар соҳаи муомилотҳои асбӯӣ мебошанд, ки бо меъёрҳои ҳукуки молиявӣ ва маъмурий танзим шуда, дар муайян кардани сарҳадҳои имкониятҳои ҳукукии резидентҳо ва ғайрирезидентҳо ҳам дар қаламрави давлат ва ҳам берун аз он зоҳир мешаванд.

Нуктаҳои илмӣ ва назариявӣ

Дар натиҷаи таҳқиқоти анҷомдодашуда муаллиф ба хулосаҳои зерин омадааст:

1. Асбӯ ҳамчун воситаи универсалии пардохт муайян карда мешавад, ки барои мубодила ба молҳо (хидматҳо) ва пардохти уҳдадорӣҳои қарзӣ истифода мешавад. Мувофиқи ин, танзими муассири ҳукукии муомилоти сарватҳои асбӯӣ омили калидии таъмини устувории пули милли мебошад. [3-М].

2. Муомилоти сарватҳои асбӯӣ сохтори мураккаби ҳукуқӣ аст, ки унсури асосии низоми танзими асбӯиро ташкил медиҳад. Он назорат бар муносибатҳои асбӯиро

дар доираи сиёсати пулию қарзии давлатӣ таъмин мекунад. Ин раванд мачмуи мураккаби қадамҳои ҳуқуқӣ ва амалиро ифода мекунад, ки иштирокчиёни муносибатҳои асъорӣ барои ба даст овардан, табдил ё аз даст додани ҳуқуқ ба захираҳои асъорӣ анҷом медиҳанд ва бо ин роҳ шабакаи зиндаи ҳамкориҳои молиявиро ташаккул медиҳанд. Дар доираи он, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ҳоҳ сокинони маҳаллӣ бошанд ва ҳоҳ шарикони хориҷӣ, ҳисоббаробаркуниҳои молиявиро анҷом медиҳанд, интиқолҳои байналмилалӣ пулро ташкил мекунанд ва муомилот бо коғазҳои қиматноки давлатӣ анҷом медиҳанд, ки роҳро барои фаъолияти иқтисодӣ мекушояд. [2-М].

3. Аъсори рақамӣ аз нигоҳи ҳуқуқӣ ба дороиҳои сармоягузорӣ баробар аст. Он на танҳо дар соҳаи тичорат, балки ҳамчун воситаи қарздиҳӣ, сармоягузорӣ ва дигар амалиётҳои молиявӣ истифода шуда метавонад.

4. Сарватҳои аъсорӣ дороиҳое мебошанд, ки бевосита дар пардохтҳои байналмилалӣ истифода мешаванд. Ин метавонад аъсори хориҷӣ – доллар, евро, фунт ё аъсори кишварҳои дигар бошад, ё коғазҳои қиматноки марбут ба онҳо, масалан, вомбаргҳо бо франки швейтсарӣ. Ба намуди сарватҳои аъсорӣ албатта набояд металлҳои қиматбаҳо, ба монанди тилло, ё сангҳо, масалан, алмосҳо дохил карда шаванд. Ин ашёҳо муддати тулонӣ ҳамчун воситаи универсалии ҳисоббаробаркунӣ истифода намешаванд. Маълумот дар бораи онҳо ба чадвали ҳисоботӣ ё, ба ибораи дигар, ба “нумератор” интиқол дода мешавад. Ширкатҳои чопонӣ ва олмонӣ евро ё долларро қабул мекунанд, на тиллои кулбшакл. Маҳдуд кардани истилоҳ бо сарватҳое, ки бевосита барои ҳисоббаробаркунӣ мувофиқанд, танзими осон мекунад ва муомиларо фаҳмотар мегардонад. Аммо чунин маҳдудият боиси баҳсҳо хоҳад шуд, зеро тиллоро аз таркиби сарватҳо хориҷ кардан барои баъзе кишварҳо, ки онро ҳамчун захираи стратегӣ мешуморанд, мушкил аст. Провайдерҳои ҷаҳонӣ бояд ба қонунгузoron дар бораи зарурати фарқияти возеҳ байни сарватҳои молӣ ва аъсорӣ ёдовар шаванд.

5. Махдудияти асърӣ. Он пойгоҳи низоми назорати асъроро ташкил дода, барои устувории соҳаи иқтисодӣ, муомилоти муваффақи асърори худӣ ва танзими воҳидҳои хориҷии муомила хидмат мекунад. Маъноӣ махдудиятҳо ба коидаи зерин ҳулоса мешавад: чӣ қор қардан мумкин аст ва чӣ қор дар қадом ҳаҷм қомилан манъ аст. Чунин чораҳо иқтисодно дар бўҳронҳо ҳифз мекунанд, аммо талаботи аз ҳад саҳт метавонанд сармоягузoronро боздорад. Масалан, махдудият дар интиқоли сармоя метавонад баҳши бозорро наҷот диҳад, аммо сармоягузориҳои хориҷиро мушкил мекунад. Аз ин рӯ, чунин маҷмуъ ба равиши бодикқат ниёз дорад, то устувориро таъмин кунад ва ба рушди иқтисодӣ монеъ нашавад. [4-М].

6. Сарватҳои асърӣ. Ба ин категория унсурҳои дохил мешаванд, ки дар санадҳои ҳуқуқии ҳар давлат зикр шудаанд. Одатан, ин асърори хориҷӣ – долларҳо ва қоғазҳои қиматнок бо фунтҳо мебошанд. Дар пайи онҳо дороиҳои моддӣ, ба монанди тилло ё сангҳои қиматбаҳо қарор доранд. Масалан, алмосҳо дар Зимбабве барои назорати содироти онҳо ҳамчун сарватҳои асърӣ ба ҳисоб мераванд. Инро бо асбоби мусиқӣ муқоиса қардан мумкин аст: ҳар давлат садои худро танзим мекунад. Қишварҳои Африқо тиллоро ба шакли тангаҳо табдил медиҳанд, то ба бозорҳо ворид шаванд, аммо ин бо шарикони байналмилалӣ, ки манфиатхояшон бо асърори хориҷӣ ифода мешаванд, ҳамқориро мушкил мекунад. Давлатҳо бояд ба таври возеҳ шарҳ диҳанд, ки қадом қиз ба дороиҳои бонқи марказӣ дохил мешавад ва қадоме ба қурӯшҳои тичоратӣ марбут аст.

7. Бозорҳои асърӣ вазиғаи ҳисоббаробарқунииҳои байналмилалӣ, қам қардани ҳавфҳои асърӣ, диверсификасияи захираҳо ва интервенсияҳои асърӣ, инчунин эҷоди имқониятҳо барои ба даст овардани қонидаро иҷро мекунанд. Иштирокчиёни онҳо бонқҳо, ширқатҳои сармоягузорӣ, биржаҳои фондӣ, созмонҳои молиявии хориҷӣ ва соҳторҳои брокерӣ мебошанд, ки бо амалиётҳои асърӣ машғуланд. [5-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Зарур аст, ки ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асър ва назорати асър” аз 13 июни соли 2013, №964 тағйироти қонунгузорӣ ворид карда шавад, то истилоҳи “амалиётҳои асърӣ” бо “ҳаракати захираҳои асърӣ” иваз гардад, зеро тавсифи қунонии ин механизм ҳамчун сохтор тафсири маҳдуди онро инъикос мекунад, ки метавонад ба озодсозии иқтисодии тижоратӣ дар соҳаи воситаҳои асърӣ монеъ шавад. [1-М].

2. Инчунин метавон ворид кардани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асър ва назорати асър” аз 13 июни соли 2013, №964-ро баррасӣ кард, тавассути қорӣ намудани маҷмӯи навод дар моддаи 8.1 ва инъикоси анклавиҳои зерин: “идорақунии ҳаракати қараёни асърӣ ба намудҳои зерин тақсим мешавад: муомилоти ғайримолиявӣ... захираҳои асърӣ, ки ҳамчун воситаи мубодила хидмат мекунад;.. барои мақсадҳои ҳисоббаробарқунии истифодашаванда”.

ФЕҲРИСТИ НАШРИЯҲОИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

1. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои баррасишаванда ва тавсиядодаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Каримов, Х.С. Табиати ҳуқуқи муомилоти маданияи сарватҳои асърӣ [Матн] / Х. С. Каримов // Маҷаллаи илмӣ-иттилоотии ҳаёти ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2020. – №4 (23). – С. 174-178; ISSN 2307 – 5198.

[2-М]. Каримов, Х.С. Доир ба баъзе масъалаҳои мафҳум ва маъзуи ҳуқуқи асър [Матн] / Х. С. Каримов // Маҷаллаи илмӣ-амалии давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2022. – №3 (27). – С.190-198; ISSN 2414 – 9217.

[3-М]. Мансурӣ, Ш.Қ., Каримов, Х.С. Маҳмаширифзода, А.М. Дар бораи мафҳум ва таънифоти уҳдадорихи пулӣ [Матн] / Ш.Қ., Мансуров, Х.С.Каримов, А.М. Маҳмаширифзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2023. – №1(45). – С.134-138; ISSN –2305-0535.

[4-М]. Мирзозода, П.З., Каримов, Х.С. Омилҳои молу мулкӣ ҳуқуқӣ муомилоти мадания сарватҳои асбӯрӣ [Матн] / П.З. Мирзозода, Х.С. Каримов// Маҷаллаи илмӣ-иттилоотӣ ҳаёти ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2024. – №2 (46). – С.81-90; ISSN 2307 – 5198.

II. Мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[5-М]. Каримов, Х. С. Танзими ҳуқуқи асбӯр [Матн] / Х. С. Каримов // Материалы шестой международной научно – практической студенческой конференции на тему: “Актуальные вопросы юриспруденции”, (26 апреля 2019 года). – Душанбе: РТСУ, 2019. – С. 102-104.

[6-М]. Каримов, Х.С. Моҳияти иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ сарватҳои асбӯрӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Конститутсияи ҚТ ва низоми ҳуқуқи милли, заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ” бахшида ба 25-солагии қабули Конститутсияи ҚТ ва “70-солагии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ” – Душанбе, 2019. – С.351-353.

[7-М]. Каримов, Х.С. Танзими ҳуқуқӣ бозори асбӯр [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ назариявӣ ҳаёти устодону кормандони ДМТ бахшида ба “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ 2019-2021) ва “400-солагии Миробид Сайидо Насафӣ” – Душанбе, 2019. – С.136-138.

[8-М]. Каримов, Х.С. Мафҳум ва моҳияти пул ҳамчун арзиши асбӯрӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи илмӣ амалӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами қонунгузорӣ оид ба рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (8-уми октябри соли 2020). – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 133-136.

[9-М]. Каримов, Х.С. Ҳуқуқи уҳдадорӣ оид ба сарватҳои асбӯрӣ [Матн] / Х. С. Каримов // Маҷаллаи илмӣ-амалӣ давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2020. – №4 (20). – С. 155-160; ISSN 2414 – 9217.

[10-М]. Каримов, Х.С. Омилҳои амволию ҳуқуқӣ муомилоти мадания сарватҳои асбӯрӣ [Матн] / Х. С.

Каримов // Нашрияти солонаи ҳукуки байналмилалӣ оммавӣ ва хусусӣ (маводи конференсияи илмӣ ҷумҳуриявӣ бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатӣ ҚТ ва 80-солагии доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон Шомурат Менглиев) – Душанбе, 2021. – С. 131–135.

[11-М]. Каримов, Х. С. Ҳимояи ҳукуку манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти маданияи арзишҳои асбӯрӣ [Матн] / Х. С. Каримов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ амалӣ дар мавзӯи “Рушди қонунгузории Тоҷикистон оид ба самтҳои алоҳидаи соҳибкорӣ” аз 7-уми октябри соли 2021. – Душанбе: «Матбааи ДМТ», 2021. – С.230-233.

[12-М]. Каримов, Х. С. Танзими ҳукуки асбӯр [Матн] / Х. С. Каримов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявии ҳайати устодони кафедраи ҳукуки соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ бахшида ба “75-солагии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон”, “115-солагии академик Бобочон Ғафуров, “Соли 2023 – соли забони русӣ” ва “соли 2025 – Соли байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо”. – Душанбе, 2023. – С.160 -166.

[13-М]. Каримов, Х.С. Оид ба баъзе масъалаҳои танзими ҳукуки асбӯр дар ҚТ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводи конференсияи умумидонишгоҳии илмӣ назариявии ҳайати устодону кормандони факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бахшида ба “30-юмин солгарди қабули Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шудани соли 2024” ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020 – 2040)” Душанбе, 2024. – С.203-208.

III. Вуситаи таълимӣ:

[14-М]. Сангинов, Д.Ш., Азамкулов, Ф.Х., Каримов, Х.С., Раҷабзода, Х.Р. Ҳукуки асбӯри Ҷумҳурии Тоҷикистон. Вусити таълимӣ. [Матн] / Д.Ш. Сангинов, Ф. Х. Азамкулов, Х. С. Каримов, Х. Р. Раҷабзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – 144 с.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 347.73 (575.3)

ББК: 67.99 (2Т) 2

К – 23

КАРИМЗОДА ХУРШЕД САФОМУДИН

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБОРОТА ВАЛЮТНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата
юридических наук по специальности 12.00.03 – Гражданское
право; предпринимательское право; семейное право;
международное частное право

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета

**Научный
руководитель:**

Мирзозода Парвон Зайналобудин – доктор юридических наук, декан юридического факультета ТНУ

**Официальные
оппоненты:**

Аминова Фарида Махмадаминовна – доктор юридических наук, заведующая кафедрой международного права и сравнительного правоведения юридического факультета Российско-Таджикского (Славянского) университета;

Мирзоев Парвиз Исроилович – кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского и экономического права юридического факультета Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

**Ведущее
учреждение:**

Таджикский государственный финансово-экономический университет (г. Душанбе)

Защита диссертации состоится «26» августа 2025 года, в 10⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-018 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного совета юридического факультета ТНУ).

Ознакомиться с содержанием диссертации можно на сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Автореферат разослан: «__» _____ 2025 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат юридических наук, доцент

Кадиров Н.А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Вопросы валютного регулирования занимают ключевое место в правовой системе, поскольку затрагивают сложный и многоуровневый комплекс экономических и юридических взаимоотношений. Валютные правоотношения охватывают широкий спектр взаимодействий, включая операции между предпринимательскими субъектами, а также сделки физических лиц, связанные с ввозом и вывозом иностранной валюты, управлением валютными активами внутри страны. Кроме того, значимую роль в этой сфере играют государственные и общественные структуры, осуществляющие контроль за валютным обращением, что подчеркивает особую значимость данной темы.

Президент Республики Таджикистан в своем Послании Парламенту от 26 апреля 2013 года отметил необходимость совершенствования макроэкономической политики, снижения банковских ставок, развития кредитных и валютных рынков, а также укрепления международных резервов. В течение последних семи лет объем межбанковских валютных операций увеличился в 836 раз, а валютные резервы страны возросли в 4,3 раза. Однако, несмотря на эти достижения, модернизация банковского сектора остается важной задачей. Ключевыми направлениями реформ являются внедрение цифровых финансовых технологий, усиление прозрачности банковских операций и проведение финансового мониторинга, что способствует легализации хозяйственной деятельности, снижению теневого оборота и минимизации коррупционных рисков [3].

Гражданско-правовой аспект валютных правоотношений проявляется в регулировании имущественных операций между экономическими субъектами. Такие правоотношения включают владение, использование и распоряжение валютными ценностями, а также случаи обращения национальной валюты и государственных ценных бумаг. С точки зрения юридической квалификации, данные отношения носят имущественный характер и подчиняются гражданскому законодательству. При этом ключевыми элементами

валютного регулирования выступают «валютные операции» и «валютные сделки», в которых участвуют как резиденты, так и нерезиденты.

На основании положений Закона Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» (принят 13 июня 2013 года, №964), под определением «валюта» подразумеваются законные денежные средства, функционирующие в других странах. В свою очередь, национальная валюта Таджикистана, именуемая сомони, делится на 100 дирамов, что закреплено законодательно [2]. Дополняя это, статья 149 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (в редакции от 24 декабря 2022 года, №1918) устанавливает, что сомони является официальным платежным инструментом, кохотя законотворый должен приниматься повсеместно в стране по его номиналу, обеспечивая стабильность расчетов [1].

Правовая база валютного регулирования претерпела значительные изменения, направленные на совершенствование системы обращения валютных ценностей. В частности, в Гражданский кодекс были внесены положения о новых способах обеспечения обязательств, включая залог прав по банковским договорам. Изменения коснулись также классификации денежных средств: наличные деньги были признаны материальным активом, а безналичные – имущественным правом. Реформа валютного законодательства привела к отмене ряда ограничений, касающихся движения капитала, резервных активов и других аспектов валютного оборота.

Исследование действующего законодательства в области валютных отношений позволяет выявить правовые пробелы и предложить пути их устранения, что особенно важно для создания эффективного, сбалансированного и последовательного механизма регулирования. Анализ принципов публичного и частного права, применяемых в данной сфере, играет ключевую роль, поскольку именно эти правовые категории определяют цели и характер законодательных норм.

Таким образом, исследование валютных правоотношений в правовом аспекте представляется своевременным и актуальным, поскольку его результаты могут способствовать совершенствованию правового регулирования данной сферы и повышению эффективности государственного контроля за валютными операциями.

Степень изученности научной темы. Проблемы, возникающие в сфере обращения валютных ценностей, не были предметом исследования среди отечественных авторов. Но в зарубежных государствах они исследовались на диссертационном уровне. Например, в работах Р. Г. Абдулвагапова [17, с. 166], Ю. П. Калиниченко [19, с. 171], А. В. Степанченко [26, с. 204], М. Г. Степанян [27, с. 213], С. А. Приходина [22, с. 206], Р. А. Ражкова [23, с. 220], Д. А. Узойкина [28, с. 195], А. Ж. Харатьяна [29, с. 207] и других авторов.

В отечественной юридической науке правовая сущность денег, в том числе иностранной валюты, частично изучалась в разные периоды. Например, в работах Ш. К. Гаюрова (Ш. К. Гаюрзода) [14, с. 424], Г. Н. Гаибовой [18, с. 166], А. В. Золотухина [4, с. 596], Ш. М. Исмоилова [5, с. 632], Ф. А. Махмадшозода [21, с. 201], М. А. Махмудзода [6, с. 632], [15, с. 19-23], Дж. С. Муртазозода [16, с. 5-16], [7, с. 206], М. З. Рахимова (М. З. Рахимзода) [8, с. 638], [10, с. 392], [9, с. 557], М. Г. Рашиди [24, с. 158], Б. О. Самадова [25, с. 213], Д. Ш. Сангинова (Д. Ш. Сангинзода) [12, с. 296], [11, с. 144], Н. Ш. Курбонализода [20, с. 340], К. Ш. Курбанова [13, с. 488], С. Д. Хисайнова [30, с. 332] и других частично были изучены указанные вопросы.

Однако комплексного исследования по правовому регулированию обращения валютных ценностей в соответствии с законодательством Республики Таджикистан до сих пор не проведено.

Связь исследования с научными программами или темами. Диссертационное исследование выполнено в рамках темы научно-исследовательской работы кафедры предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета (далее –

ТНУ) на тему: «Договорное регулирование и исполнение обязанностей в предпринимательском секторе» на 2016-2020 годы и «Теоретико-практическое исследование правового регулирования предпринимательских и туристических отношений» на 2021-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цели исследования. С учётом значимости рассматриваемой темы, данное исследование направлено на получение новых знаний посредством детального анализа теоретических и практических аспектов правового регулирования валютных операций в контексте законодательства Республики Таджикистан. Особое внимание уделяется выявлению особенностей правоприменения и потенциальных направлений совершенствования нормативно-правовой базы.

Исследование направлено на разработку научно обоснованных подходов, способствующих совершенствованию нормативно-правовой базы, регулирующей сферу валютных правоотношений.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели определены следующие исследовательские задачи:

- провести комплексный анализ и систематизацию валютных активов с точки зрения их правовой природы;
- выявить особенности правового регулирования гражданского оборота валютных ценностей;
- исследовать законодательные основы, регулирующие валютные правоотношения, и выявить возможные пробелы в нормативной базе;
- изучить имущественно-правовые аспекты, касающиеся валютного оборота;
- определить обязательства, возникающие в связи с владением, использованием и распоряжением валютными активами, а также механизмы их исполнения;
- рассмотреть правовые гарантии защиты прав и интересов участников валютного оборота;

– сформулировать предложения и рекомендации по совершенствованию законодательства в данной сфере.

Данное исследование ориентировано на глубокий анализ ключевых теоретических и практических вопросов правового регулирования валютных операций, а также на разработку эффективных механизмов их регулирования, что подчеркивает его значимость как в научной среде, так и в правоприменительной практике.

Объект исследования. Объектом настоящего исследования являются общественные отношения, связанные с правовым регулированием обращения валютных активов в соответствии с законодательством Республики Таджикистан. Данные отношения охватывают правовые механизмы, нормы и инструменты, определяющие порядок обращения валютных ценностей в экономике страны.

Предметом исследования. Предмет исследования составляют научные концепции, правовые теории и доктринальные взгляды ученых, посвященные вопросам регулирования валютного оборота. Кроме того, исследование охватывает национальные и международные нормативно-правовые акты, регулирующие валютные операции, а также практику их применения в Таджикистане и зарубежных странах.

Этап, место и период исследования (исторический объем исследования). Настоящая диссертационная работа охватывает процесс формирования и развития правового регулирования валютных операций в Республике Таджикистан в период с момента обретения независимости до настоящего времени. Исследуемый период составляет 34 года, в течение которых происходило становление и эволюция нормативно-правовой базы, регулирующей оборот валютных ценностей. В ходе анализа выделены три ключевых этапа развития валютного законодательства:

1991–1998 гг. – начальный этап, характеризующийся созданием первых правовых норм в условиях перехода к рыночной экономике и формированием базовых валютных механизмов регулирования.

1999–2012 гг. – период укрепления нормативно-правовой базы, расширения государственного контроля за валютными операциями и внедрения инструментов финансового мониторинга.

С 2013 года по настоящее время – этап совершенствования законодательства, направленный на адаптацию национальной правовой системы к изменяющимся экономическим условиям, цифровизацию финансовых процессов и внедрение международных стандартов валютного регулирования.

В рамках исследования проводится всесторонний анализ развития валютного законодательства Республики Таджикистан, включая сравнительное изучение нормативных основ регулирования валютных операций в странах Содружества Независимых Государств (СНГ) и ведущих экономик дальнего зарубежья. Такой сравнительно-правовой подход позволяет выявить сильные и слабые стороны национального законодательства, определить возможные направления для его модернизации и предложить пути оптимизации механизмов правового регулирования валютных правоотношений.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу исследования составляют научные труды отечественных и зарубежных ученых, рассматривающих различные аспекты правового регулирования обращения валютных активов в соответствии с законодательством Республики Таджикистан. В частности, в работе проанализированы труды таких исследователей, как Р. Г. Абдулвагапов, Ю. П. Калинин, А. В. Степанченко, М. Г. Степанян, С. А. Приходин, Р. А. Ражков, Д. А. Узойкин, А. Ж. Харатьян, Ш. К. Гаюрзода, А. В. Золотухин, Ш. М. Исмаилов, М. А. Махмудзода, Дж. С. Муртазозода, М. З. Рахимзода, Б. О. Самадова, Д. Ш. Сангинзода, К. Б. Курбонов, Ш. Н. Курбонализода, Т. И. Султонова и других. Их научные концепции и теоретические выводы стали важной основой для анализа ключевых вопросов валютного регулирования в Таджикистане.

Методологическая основой исследования.

Методология исследования основывается на сочетании общенаучных и специальных методов познания, что позволило обеспечить всесторонний и объективный анализ темы. В частности, применены следующие методы: диалектический метод, позволяющий рассмотреть валютные правоотношения как динамично развивающееся явление; логико-лингвистический метод, используемый для анализа юридических формулировок и выявления их правового содержания; статистический метод, способствующий изучению количественных характеристик валютных операций и их правового регулирования; формально-правовой метод, применяемый при анализе нормативных актов и правоприменительной практики; сравнительно-правовой метод, используемый для выявления различий и сходств в регулировании валютных правоотношений в Таджикистане и других странах; историко-правовой метод, позволяющий проследить эволюцию законодательства в сфере валютных операций.

Комплексное применение указанных методов обеспечило глубокий, системный и объективный анализ исследуемой темы, что позволило достичь поставленных в работе задач.

Эмпирические предпосылки исследования.

Эмпирическую базу исследования составляют:

Конституция Республики Таджикистан;

Гражданский кодекс Республики Таджикистан;

Законодательство в сфере предпринимательства и валютного регулирования;

Иные нормативные правовые акты, регулирующие обращение валютных активов в стране.

Помимо национального законодательства, в работе использованы международные правовые акты и законодательные положения отдельных зарубежных государств, регулирующие валютные операции.

Особую роль в исследовании сыграли ежегодные Послания Президента Республики Таджикистан Парламенту, содержащие стратегические направления развития

экономической и правовой политики страны, в том числе в сфере валютного регулирования.

Для анализа правоприменительной практики изучены судебные акты, касающиеся регулирования валютных отношений, что позволило выявить существующие проблемы и предложить возможные пути их решения.

Научная новизна диссертационного исследования.

Данное диссертационное исследование представляет собой всесторонний и комплексный анализ правового регулирования обращения валютных активов в рамках законодательства Республики Таджикистан. В процессе исследования были выработаны конкретные рекомендации, направленные на совершенствование действующих нормативно-правовых положений в данной сфере.

Новизна работы обусловлена тем, что до настоящего времени в Республике Таджикистан правовые аспекты регулирования валютных активов не подвергались столь детальному монографическому изучению, что делает проведённый анализ значимым в развитии правовой науки.

В условиях современной правовой и экономической трансформации возникает острая необходимость в детальном изучении механизмов правового регулирования валютных операций в контексте национальной правовой системы. Эта научная работа представляет собой пионерское исследование, впервые предпринимающее глубокое и всестороннее изучение проблематики правового регулирования валютных активов через призму законодательства Республики Таджикистан.

I. Положения, вносимые на защиту:

1. В трактовке автора валюта представляет собой универсальный инструмент платежа, используемый в расчетах при приобретении товаров, выполнении работ, предоставлении услуг, а также при исполнении обязательств по долговым соглашениям. Эффективное правовое регулирование обращения валютных активов играет ключевую роль в обеспечении стабильности национальной валюты.

2. Валютное обращение – это сложное правовое явление, занимающее центральное место в системе валютного регулирования. Этот процесс воплощает собой сложное переплетение правовых и практических шагов, предпринимаемых участниками валютных правоотношений, чтобы обрести, трансформировать или утратить права на валютные ресурсы. В его пределах происходят финансовые взаимодействия между местными и иностранными субъектами, осуществляются международные денежные перемещения и выполняются сделки с ценными бумагами, эмитированными государством.

3. С точки зрения правовой природы цифровая валюта представляет собой инвестиционный актив, аналогичный традиционным валютным средствам. Она может использоваться за пределами коммерческого оборота, позволяя хозяйствующим субъектам применять ее в кредитовании, инвестициях и иных финансовых операциях.

4. Необходимо установить ограничение понятия «валютные активы», под которым следует понимать только те объекты, что выполняют платежную функцию в иностранных государствах. Это касается иностранной валюты и ценных бумаг, выраженных в иностранной валюте, но не включает в себя драгоценные металлы и камни, утратившие статус международного платежного средства.

5. Основным элементом механизма валютного регулирования выступают ограничительные меры в сфере валютных операций, направленные на поддержание равновесия платежного баланса, укрепление позиций национальной денежной единицы и аккумуляцию иностранной валюты в государственных резервах. Данные меры представляют собой совокупность нормативных инструментов, разработанных органами власти для упорядочивания процессов, связанных с проведением валютных транзакций. С точки зрения законодательства, такие ограничения характеризуются как комплекс государственных действий, предназначенных для надзора за операциями с иностранными денежными средствами, что способствует

экономической стабильности и предотвращению неконтролируемого перемещения финансовых потоков.

6. Валютные ценности – весьма гибкое понятие, подразумевающееся в зависимости от экономической политики и законодательства. Кроме золота или серебра, в мировой практике могут упоминаться драгоценные камни, алмазы, редкий жемчуг или другие камни. В отношении конкретного государства в каждом случае устанавливается свое положение – раньше алмазы для Таджикистана не считались валютными, а после были превращены в товарные ценности. Однако, это позволяло просто еще более упростить мониторинг сетевого оборота алмазов, а это – склонность властей ко всякому упрощению, с одной стороны. С другой – такое решение учитывает потребность в экстренных ситуациях адаптировать общие правила под различные экономики стран.

7. Валютные рынки – центральная тема международной торговли – самый быстрый и удобный способ конвертирования валют. Кроме того, для центральных банков это еще и способ монтирования резервов и управления национальной валютой. Включен туда весь список и участники рынка – биржи, брокеры, транснациональные компании. Платежи в основном ведутся в одной валюте, на границах же стран требуется конвертация, соответственно поднимаются вопросы, связанные с внешними рынками. Однако, именно это усложнение подчёркивает ключевую роль международных валютных рынков как инструмента реализации бизнес-системы в глобальных масштабах.

8. В результате всестороннего анализа различных аспектов рассматриваемой темы, автор выдвинул ряд предложений, направленных на улучшение существующего законодательства. Эти предложения основываются на детальном изучении нормативных актов и практики их применения, что позволяет выявить ключевые проблемные зоны, требующие изменений и обновлений.

8.1 Рассматривать возможность модернизации терминологической базы здесь нужно также в рамках Закона Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» от 13 июня 2013 года № 964. Выражение

«валютные операции» заменить на «движение валютных ресурсов» предлагается по следующим основаниям: формулировка термина «валютные операции» в узком смысле через постановку вопроса, отражающего стремление к предпринимательской стимуляции этого процесса.

8.2 Предложить откорректировать норму ст. 8.1 Закона Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» №964 следующим образом: Движение валютных ресурсов разделяется на следующие категории: 1) транзакции, менее связанные с валютными договорённостями; 2) транзакции, где ценовой фактор занимает первое место; 3) транзакции, при помощи которых валютные ресурсы выполняют роль платежного документа.

Теоретическая и практическая значимость. Данное исследование представляет научную и практическую ценность как для государственных органов, осуществляющих правовое регулирование обращения валютных активов в соответствии с законодательством Республики Таджикистан, так и для хозяйствующих субъектов, непосредственно участвующих в валютных операциях.

Выводы данной научной работы способны стать ориентиром для модернизации норм гражданского и предпринимательского права, а также обогатить практику рассмотрения дел в экономических судах и судах общей юрисдикции Республики Таджикистан. Более того, отдельные тезисы диссертации могут заложить фундамент для будущих академических изысканий в сфере гражданского и предпринимательского права, а также способствовать углубленному осмыслению механизмов правового регулирования разнообразных частноправовых взаимодействий.

Прикладная ценность исследования проявляется и в его использовании в образовательной среде, особенно при обучении студентов таким дисциплинам, как «Гражданское право» и «Предпринимательское право», а также в разработке специализированных курсов для юридических факультетов вузов страны.

Степень достоверности результатов исследования.

Достоверность полученных результатов обеспечивается – корректностью использованных данных, соответствием исследуемого материала актуальному законодательству, глубокой научной проработкой результатов, объемом опубликованных научных работ, применением комплексных методологических подходов. Выводы и рекомендации, представленные в работе, сформулированы на основе всестороннего научного анализа теоретических и практических данных, что обеспечивает их научную обоснованность и практическую применимость.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации – «Основные вопросы правового регулирования оборота валютных ценностей в соответствии с законодательством Республики Таджикистан» соответствует паспорту специальностей Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан по специальности 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право.

Личный вклад соискателя ученой степени в научные исследования. Научная новизна диссертации, ее основные положения, выносимые на защиту, подтверждаются публикациями автора в научных изданиях, выступлениями на научно-практических конференциях и семинарах, а также участием в разработке проектов нормативно-правовых актов, внесении изменений и дополнений в действующее законодательство. Структура и стиль работы, четкость постановки проблем и методов их решения, а также системный подход к исследованию свидетельствуют о значительном личном вкладе автора в разработку рассматриваемой темы.

Апробация и реализация результатов диссертации. Утверждение и внедрение результатов диссертации. Диссертация обсуждалась на заседании кафедры предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета, а затем рекомендована к защите Диссертационным советом БД.КОА – 018 при Таджикском национальном университете. Соискатель

ученой степени по избранной им теме за период исследования выступал с докладами на международных и республиканских конференциях, научных семинарах и других научных мероприятиях, а также принимал активное участие в реализации правовой политики Республики Таджикистан.

Основные результаты исследования были представлены на следующих научных конференциях:

а) международные:

– Международная научно-теоретическая конференция на тему: «Конституция Республики Таджикистан и национальная правовая система, основы развития и перспективы юридической науки», посвященная 25-летию принятия Конституции Республики Таджикистан и «70-летию юридического факультета ТНУ» – доклад на тему: «Экономико-правовая сущность валютных ресурсов» (Душанбе, ТНУ, 2019 г.);

– Шестая Международная научно-практическая студенческая конференция на тему: «Актуальные проблемы права» – доклад на тему: «Регулирование валютного права» (Душанбе, РТСУ, 26 апреля 2019 г.);

б) республиканские:

– Республиканская научно-теоретическая конференция преподавателей и сотрудников Таджикского национального университета, посвященная «Годам развития села, туризма и народных промыслов 2019-2021» и «400-летию Мирабида Сайидо Насафи» – доклад на тему: «Правовое регулирование валютного рынка» (Душанбе, ТНУ, 2019 г.);

– Республиканская научно-практическая конференция на тему: «Актуальные вопросы законодательства по развитию села, туризма и народных промыслов» (8 октября 2020 г.) – доклад на тему: «Понятие и сущность денег как денежной ценности» (Душанбе, ТНУ, 2020 г.);

– Республиканская научная конференция, посвященная «30-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и 80-летию доктора юридических наук, профессора, деятеля науки и техники Таджикистана Шомурата Менглиева» – доклад на тему: «Вещественно-правовые

факторы гражданско-правовых сделок с валютными ценностями» (Душанбе, ТНУ, 2021 г.);

– Республиканская научно-практическая конференция на тему: «Развитие законодательства Республики Таджикистан по отдельным сферам предпринимательства» – доклад на тему: «Защита прав и интересов участников гражданско-правового оборота валютных ценностей» (Душанбе, ТНУ, 7 октября 2021 г.);

– Республиканская научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского состава кафедры предпринимательского и коммерческого права юридического факультета Таджикского национального университета, посвященная «75-летию Таджикского национального университета», «115-летию академика Бободжона Гафурова, «Объявлению 2023 года Годом русского языка и 2025 года – Международным годом охраны ледников» – доклад на тему: «Правовое регулирование валютного рынка» (Душанбе, ТНУ, 2023 г.);

– Общеуниверситетская научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского состава и сотрудников юридического факультета Таджикского национального университета, посвященная «30-летию принятия Конституции Республики Таджикистан», «Объявлению 2024 года Годом правового образования» и «Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования (2020-2040 годы)» – доклад на тему: «О некоторых вопросах правового регулирования валютного обращения в Республике Таджикистан» (Душанбе, ТНУ, 2024 г.).

Публикации по теме диссертации. Результаты, выводы, рекомендации и предложения, изложенные в диссертации, опубликованы в 1 учебном пособии и 13 научных статьях. Из них 4 статьи опубликованы в рецензируемых журналах, включенных в перечень Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Исходя из целей, задач и логики исследования, диссертация состоит из введения, трех глав, объединяющих шесть подразделов, заключения и

списка использованных источников и литературы. Общий объем диссертации составляет 211 страниц.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ)

Во **введении** исследования тщательно обоснована важность и актуальность выбранной темы, что связано с ее значением для теоретической и практической части соответствующей области науки. Подробно рассмотрены различные аспекты проблем, которые требуют внимания на сегодняшний день, что делает исследование своевременным и необходимым. Введение акцентирует внимание на том, что рассматриваемая тема имеет как теоретическую, так и практическую ценность, и именно в этом контексте подчеркивается ее значимость для дальнейшего развития научных направлений и практического применения.

Первая глава диссертационного исследования, озаглавленная **«Сущность валютных ценностей и правовая природа их гражданского оборота»**, сосредоточена на глубоком изучении юридической сущности валютных активов, их систематизации и правовых принципов, лежащих в основе их обращения в гражданском обороте.

Валютные ценности рассматриваются как самостоятельный объект гражданского права, и данный термин используется во многих нормах Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ). Однако анализ действующего законодательства свидетельствует об отсутствии официального понятия валютных ценностей. В праве закреплён лишь перечень имущества, относящегося к валютным ценностям, что было характерно и для предыдущего законодательства по данному вопросу. Согласно статье 150 ГК РТ, виды имущества, признаваемого валютными ценностями, а также порядок совершения сделок с ними определяются в соответствии с Законом Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле». Этот закон устанавливает конкретные нормы для определения круга

валютных ценностей и регулирования связанных с ними отношений.

Согласно статье 1 упомянутого закона к группе валютных ценностей относятся:

- иностранная валюта, ценные бумаги и платежные документы, выраженные в иностранной валюте;
- национальная валюта, ценные бумаги и платежные документы, выраженные в национальной валюте, но только в случаях, когда сделки осуществляются между резидентами и нерезидентами или между нерезидентами.

Нормативная база Республики Таджикистан, регулирующая обращение валютных активов, формирует надежный юридический фундамент, обеспечивающий беспрепятственное проведение финансовых транзакций. Эти нормы не только конкретизируют круг валютных ценностей, но и способствуют обеспечению экономической безопасности и соблюдению международных стандартов.

Предлагается разделять валютные активы на высоколиквидные и менее ликвидные в зависимости от формы воплощения актива, его предназначения и степени риска. Высоколиквидные валютные активы, в том числе краткосрочные депозиты, применяются для коротких платежей, тогда как менее ликвидные – облигациями. Эти группы позволяют использовать их в зависимости от целей – от торговли до залога. Валютные активы участвуют в гражданских сделках, привлеченных к национальным или международным нормам. Например, в Италии компании обязаны сообщать о функционировании крупных валютных сделок, чтобы не допустить незаконного запаса. Можно относиться к обмену на валютные активы или их использованию в качестве залога через законодательство в контрактах или при праве собственности.

Законодательство о валютном регулировании обеспечивает порядок и прозрачность. В странах ЕС, где уровень требований к отчетности высокий, это помогает бороться с отмыванием денег, но иногда усложняет жизнь малому и среднему бизнесу. Кроме того, нормы,

регулирующие трансграничные валютные потоки, решают споры и поддерживают стабильность финансовой системы. Законодателям всего мира важно понимать, что валютные активы – это необходимая основа мировой экономики, ускоряющая процесс торговли и инвестиций. Но без чётких правовых рамок, как в случае с нерегулируемыми криптовалютами, они могут стать лишь инструментом махинаций. В то же время, излишний контроль, как в случае с некоторыми странами Азии, просто тормозит предпринимательство и инновации.

Автор раскрывает, каким образом законодательные нормы, управляющие валютными взаимодействиями, гарантируют прозрачность и логическую стройность в применении валютных ресурсов, что способствует стабильности и прогнозируемости движения валютных потоков на глобальном уровне.

Первый параграф первой главы, получивший название **«Юридическая сущность валютных ресурсов и их систематизация»**, посвящен анализу теоретических основ, касающихся определения валютных ресурсов и их структурирования по категориям.

Автор отмечает, что предпринимательская деятельность невозможна без применения определенных материальных активов, которые являются ключевыми элементами экономического оборота. В рамках рыночной экономики главным аспектом, определяющим способность объекта участвовать в хозяйственном процессе, является его способность быть вовлеченным в обмен и правовые операции. Это означает, что актив должен быть пригоден для участия в сделках и других формах правового взаимодействия. Без этого свойства товар или актив теряет свою ценность для предпринимательства, так как его функциональная роль будет ограничена.

Для этого рынка товаров, валюты и иных материальных ценностей нужно закрепить чёткий правовой статус – например, свойство объекта гражданских прав. Только подобным образом они могут стать объектом гражданских сделок, позволяя бизнесу обменивать и продавать их, а также

доставлять. Свойство объекта берется именно из способности служить предметом сделки на общих началах определения объекта. К примеру, золото в ОАЭ – это не только активно торгуемый декоративный материал, но и высоколиквидный актив. Важную роль там занимает и валюта. Она является не только средством общего циркулирования, но и основой мировой торговли. Фруктовый экспортёр из Чили вынужден проводить валютные операции с партнёрами из Европы, чтобы быстро расплатиться с ними.

Валюта поддерживает торговлю, инвестиции и накопления, а также является важнейшим элементом мировой экономики. Например, ограничения на валютные операции, которые были в Аргентине в 2019 году, способны затормозить бизнес и нарушить торговые связи. Это подчёркивает значимость свободного движения капитала. Пока активы находятся на рынке, они должны участвовать в законных операциях. Их правовой статус должен быть ясно описан в законодательных актах для минимизации споров и повышения доверия между сторонами сделки. В Японии, к примеру, существуют строгие правила обращения с иностранной валютой, которые защищают участников рынка. Также законы устанавливают порядок использования активов – от сделок купли-продажи до залоговых обязательств.

Поэтому для предпринимателей актуально не только владение активами, но и знание норм, которые их регулируют. В противном случае, даже ценный актив может стать препятствием на пути, а не драйвером бизнес-процессов. Валюта и иные активы – это именно то топливо, которое можно использовать, чтобы ускорить развитие экономики. Однако, не имея за собой четкую систему, можно стремительно опустошить этот энергоресурс.

Автор подчеркивает, что понятие «объект» в юриспруденции является многогранным, в связи с чем существуют различные его трактовки.

Разнообразие этих понятий привело к формированию различных правовых теорий, касающихся определения валютных активов.

Автор подчеркивает, что формализованного понятия «валютные активы» в законодательстве Таджикистана не существует. Вместо этого закон лишь определяет виды имущества, которые могут быть отнесены к данной категории.

Отмечается, что в действующем законодательстве сохраняется правопреемственность норм, закрепленных в прежних редакциях.

На основе проведенного анализа автор приходит к выводу, что валютные активы представляют собой имущество, обладающее функцией средства обмена, поскольку оно имеет объективную ценность для субъектов гражданского права и обеспечивает возможность правового оборота.

Второй параграф первой главы именуется «**Правовая природа гражданского оборота валютных ценностей**». В нём автор проводит всесторонний анализ правового регулирования гражданского оборота валютных ценностей. Исследователь отмечает, что данный вопрос имеет двойственное толкование. Так, он может быть интерпретирован как совокупность универсальных и специализированных правовых норм договорного регулирования, устанавливающих порядок гражданского оборота, а также может трактоваться как совокупность обязательств, возникающих вследствие правомерных действий субъектов.

Нормативный акт Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» определяет валютные транзакции как правовые события, служащие основой для возникновения отношений, связанных с валютным надзором. В сфере обращения валютных активов ключевую роль в качестве правового события играют соглашения сторон. В правовой доктрине понятия «валютные транзакции» и «валютные соглашения» рассматриваются как тесно переплетенные категории. В соответствии со статьей 1 Закона Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» законодатель закрепил перечень валютных транзакций, объединенных в единую группу, несмотря на их различное правовое происхождение. Можно предположить, что объединяющим элементом этих операций

является их «иностранный компонент», который проявляется в: а) объекте правоотношений (валютные ценности); б) субъектах правоотношений (нерезиденты); в) территории, на которой реализуются правоотношения (пересечение таможенной границы Республики Таджикистан). Эти рассуждения не следует воспринимать как критику нормы закона. Вероятно, законодатель не стремился унифицировать различные явления в рамках понятия «валютные операции», а целью было определение перечня отношений, которые должны регулироваться и контролироваться государством в административном порядке. Хотя закон не предоставляет точного определения «валютных операций», он устанавливает перечень операций, связанных с валютой. Анализ норм закона показывает, что валютные операции включают действия, направленные на исполнение или прекращение обязательств, связанных с валютными ценностями, их использование в качестве средства платежа, а также на передачу права собственности на валютные ценности, их ввоз или вывоз за пределы Таджикистана. Например, покупка и продажа иностранной валюты или платежи с её использованием в международных сделках относятся к этой категории.

Независимый анализ свидетельствует, что объединение валютных операций в общую категорию способствует эффективному регулированию финансовых отношений, связанных с валютой. Такой подход позволяет государству контролировать оборот валютных ценностей внутри и за пределами страны, предотвращая незаконные операции. Например, сделки с участием нерезидентов часто находятся под особым контролем для обеспечения экономической безопасности страны. В итоге, валютные операции в законодательстве Таджикистана определены как совокупность действий, связанных с валютными ценностями, нерезидентами или пересечением таможенной границы. Хотя единое определение этого понятия в законе не представлено, указанный перечень операций создаёт прочную основу для регулирования и контроля международных финансовых отношений.

Нормативные акты закрепляют разделение валютных транзакций на повседневные и связанные с перемещением капитала. Глубокое изучение правовой базы позволяет выделить три основные категории таких транзакций: а) сделки, проводимые без каких-либо ограничений; б) сделки, находящиеся под запретом; в) сделки, подлежащие надзору со стороны Правительства Республики Таджикистан и Национального банка Таджикистана. В законодательстве они, как и прежде, обозначаются как транзакции, связанные с перемещением капитала.

В правовой теории валютные операции обычно определяются как действия и договоры, которые осуществляются и заключаются участниками валютного рынка. Из этого следует, что валютные операции в целом не могут быть полностью идентичны договорам. В ст. 1 Закона РТ «О валютном регулировании и валютном контроле» понятие валютного договора определено следующим образом: валютный договор — это соглашение (договор), учредительные документы, а также иные документы, на основании или для исполнения которых осуществляются валютные операции.

Таким образом, правовое регулирование валютных операций имеет двойственную природу, рассматриваясь как совокупность правовых норм и обязательств, возникающих из законных действий субъектов. Классификация валютных операций, валютных договоров и соглашений, связанных с валютными ценностями, способствует выделению различных аспектов этих отношений, создавая прочную правовую основу для их регулирования.

Вторая глава диссертационного исследования, озаглавленная «**Основы и факторы гражданского оборота валютных ценностей**», посвящена изучению юридических основ, лежащих в основе обращения валютных активов, а также имущественных и правовых аспектов, определяющих динамику их гражданского оборота.

В первом разделе этой главы, названном «**Правовые основы гражданского оборота валютных ценностей**», исследователь тщательно разбирает нормативное

регулирование процессов, связанных с обращением валютных активов, акцентируя внимание на том, что в Республике Таджикистан формирование и эволюция гражданско-правового регулирования обращения валютных активов прошли тернистый и длительный путь.

Эволюция правового регулирования гражданского оборота валютных ценностей в Таджикистане прошла три этапа, обусловленных развитием законодательства и экономической системы страны. На основе изучения научных подходов и развития национального законодательства автор выделяет три ключевых этапа развития правового регулирования в данной сфере.

Начальная фаза становления системы контроля за валютными потоками в Республике Таджикистан стартовала в 1995 году с введением в действие Закона Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле», официально принятого 4 ноября 1995 года. Этот правовой документ заложил краеугольный камень для формирования структуры, управляющей валютными транзакциями в стране, и сыграл ключевую роль в укреплении устойчивости и надежности финансовых рынков, помогая людям и бизнесу адаптироваться к сложным экономическим условиям, возникшим после войны. Закон четко определял ключевые принципы валютного регулирования, устанавливая правовые рамки для деятельности всех участников валютного рынка, как на внутреннем, так и на внешнем уровнях. Он стал первым официальным документом, который систематизировал правила обращения и контроля валютных ценностей в стране. Закон 1995 года определил путь для создания системы валютного регулирования в Таджикистане. Он определил права различных структур и обязал их следить за соблюдением выполняемых ими функций. Отныне Национальный банк Таджикистана получил полномочия контролировать валютные операции вплоть до обмена – свободы действий в валютном трейдинге. Преимущества и недостатки этого закона проявляются в том, что он не охватывал всех субъектов валютных отношений, а практически каждая его норма дополнялась подзаконными актами, зачастую

противоречащими друг другу. Этот закон существовал без каких-либо изменений более 18 лет. Следует отметить, что Закон РТ «О валютном регулировании и валютном контроле» от 4 ноября 1995 года №112 был принят в переходный период и не был лишен недостатков. Однако он имеет большое историческое значение. Эпохальная ценность этого правового акта проявляется в том, что его положения четко очертили полномочия и ответственность государственных институтов в области надзора и управления валютными транзакциями, а также закрепили права и обязательства компаний и граждан, участвующих в операциях с валютными активами. Этот закон заложил основу для развития правовых основ оборота валютных ценностей в современный период в Республике Таджикистан. На его базе правовые основы оборота валютных ценностей постепенно адаптировались к новым условиям.

Второй этап начинается с принятия Гражданского кодекса Республики Таджикистан от 30 июня 1999 года. В правоотношениях, подпадающих под действие этого Кодекса, закреплено, что сомони, национальная валюта Республики Таджикистан, служит основным законным средством платежа, если только закон или соглашение сторон не предусматривают иные правила. Участники договорных отношений вправе договориться о расчетах в иностранной валюте, при условии, что такая договоренность полностью соответствует нормам законодательства о валютном регулировании Республики Таджикистан и правилам, установленным Национальным банком Таджикистана. Применение иностранной валюты в сделках гражданского оборота подлежит обязательной регистрации в компетентных государственных учреждениях, если это требование установлено законодательством. Сделки, совершенные с использованием иностранной валюты, не должны противоречить общественным интересам или экономической безопасности Республики Таджикистан, т.к. суд может признать их недействительными, если они не соответствуют законодательству.

Современные тенденции изменений валютного законодательства свидетельствуют о начале нового этапа с 13 июня 2013 года, когда был принят Закон Республики

Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» (№964) в новой редакции, который охватывает третий этап. Этот закон регулирует общественные отношения в сфере валютного регулирования и контроля, определяя права и обязанности резидентов и нерезидентов в отношении владения, использования и распоряжения валютными ценностями. Также закон характеризует систему валютных ценностей следующим образом: иностранная валюта, ценные бумаги и платежные документы, выраженные в иностранной валюте; национальная валюта, ценные бумаги и платежные документы, выраженные в национальной валюте, но только в случаях совершения операций между резидентами и нерезидентами. Этот правовой акт не только упорядочивает взаимодействия, связанные с валютными транзакциями, но и четко устанавливает учреждения, отвечающие за надзор и управление этими транзакциями, полномочия государственных структур, правила ввоза и вывоза валютных активов, права и обязанности, связанные с владением и применением этих активов, основополагающие принципы контроля за валютными потоками, а также процедуры оформления разрешений на проведение валютных операций и открытия банковских счетов. По сравнению с предшествующим законодательством, данный закон устанавливает более строгие рамки обращения валютных активов. Введение обновленной версии Закона «О валютном регулировании и валютном контроле» в 2013 году ознаменовало значительный шаг вперед в укреплении финансовой устойчивости и создании надежной правовой среды для участников валютного рынка Таджикистана. Он позволил не только улучшить внутреннее регулирование, но и укрепить связи с международными финансовыми институтами, что оказало положительное влияние на экономическое развитие страны.

Развитие валютного законодательства Таджикистана показывает стремление к равновесию. Закон 1995 года заложил стабильный фундамент, но слегка ограничивал деловую активность. Гражданский кодекс 1999 года добавил гибкости, а закон 2013 года привёл правила в соответствие с мировыми стандартами. Однако излишний контроль, как в случае с

проверками 2014 года, иногда вызывал критику со стороны бизнеса. В то же время недостаточное регулирование могло бы привести к нестабильности, как это бывало в некоторых соседних странах. Таджикистан создал надёжную систему, но будущие реформы должны быть продуманными, чтобы поддерживать предпринимательскую инициативу, не рискуя стабильностью.

Таким образом, правовое регулирование валютных ценностей в Таджикистане прошло три этапа, каждый из которых способствовал формированию более эффективной системы валютного регулирования и контроля.

Валютные активы наделены ценными качествами, и их приобретение становится возможным лишь через заключение договорных обязательств, таких как способность приносить доход, обеспечивать прибыль в рамках доверительного управления или передаваться по соглашениям о займе и другим подобным инструментам. Важно подчеркнуть, что наиболее популярный способ реализации валютных активов (особенно иностранной валюты и ценных бумаг, предназначенных для расчетов) по их прямому назначению заключается в их передаче, что подразумевает установление права доверительного управления. Ключевая составляющая права распоряжения этими активами заключается в возможности определять их правовую и фактическую судьбу в руках владельца. Тем не менее, использование этого набора прав в отношении валютных активов неизбежно сталкивается с барьерами, установленными валютным законодательством, что делает их применение ограниченным. К примеру, право на передачу имущества, выраженного в виде валютных активов, существенно сужено правовыми нормами.

Прежде всего, операции по покупке и продаже иностранной валюты, а также чеков, номинированных в иностранной валюте, на территории Республики Таджикистан разрешены исключительно через банки, обладающие соответствующей аккредитацией. Владелец валютных активов может передавать свое имущество за плату только узкому кругу получателей – аккредитованным банкам. Казалось бы,

безвозмездная передача, такая как дарение, в том числе в целях благотворительности, должна быть свободна от подобных ограничений. Однако, согласно п. 13 ст. 8 Закона РТ «О валютном регулировании и валютном контроле», дарение валютных активов без участия банка допустимо в Таджикистане исключительно в пользу государства, его органов, органов местного самоуправления, а также физических и юридических лиц. Кроме того, для выполнения ключевых валютных транзакций сам банк обязан обладать специальным разрешением на осуществление таких операций.

В пределах Республики Таджикистан использование иностранной валюты в качестве платежного инструмента возможно только в ситуациях, прямо предусмотренных Законом «О валютном регулировании и валютном контроле». Такие расчеты чаще всего востребованы для поддержания коммерческой деятельности в сфере международной торговли, где они становятся жизненной необходимостью для предпринимателей. В интересах защиты национальных приоритетов создана особая система контроля за валютными транзакциями. Закон РТ «О валютном регулировании и валютном контроле» разрешает передачу прав владения, пользования и распоряжения имуществом другим лицам без перехода права собственности. В этом смысле передача прав владения и пользования иностранной валютой, например, для демонстрационных или иных целей, может осуществляться через соглашения об аренде или займе, хотя подобные случаи иногда вызывают дискуссии среди юристов. Такие соглашения не создают обязательств, связанных с валютными активами, поскольку иностранная валюта в данном контексте воспринимается как обычное имущество, а не как валютный актив в понимании закона.

Возможность распоряжаться валютными активами может быть реализована через соглашения о поручении, комиссии, агентировании или доверительном управлении, которые выполняются поверенным, комиссионером, агентом или

доверительным управляющим. Эти отношения формируются в рамках обязательств, связанных с обращением валютных активов, и отражают сложную природу взаимодействия людей с финансовыми инструментами.

Кроме того, валютные ценности могут признаваться общей долевой собственностью партнёров в рамках договора о совместной деятельности, если законом или договором не предусмотрен иной порядок. В таких случаях один из партнёров может действовать по доверенности от имени всех партнёров, устанавливая гражданско-правовые отношения с третьими лицами. Этот партнёр использует право распоряжения валютными ценностями в интересах совместной деятельности, а партнёры реализуют это право от имени партнёрства.

Существует возможность передачи валютных активов другим лицам без предоставления вещных или иных юридических прав, например, через соглашения о хранении или другие договоры, если такие действия не нарушают действующие правовые нормы. Подобные соглашения не влекут за собой обязательств, связанных с валютными активами, по двум причинам: во-первых, валютные активы в них рассматриваются как обычное имущество, а во-вторых, передача осуществляется на фактической основе без изменения права собственности. Вопрос о возможности использования валютных активов в качестве объекта залога порождает оживленные дискуссии среди правоведов, но их допустимость прямо закреплена в п. 6 ст. 1 Закона «О валютном регулировании и валютном контроле». Необходимо особо выделить, что право распоряжения, наряду с другими ограниченными правами, охватывает три ключевых аспекта – владение, использование и управление, которые сдерживаются как волей владельца, так и рамками законодательства. Поскольку это право связано с получением дохода, иностранная валюта и другие финансовые инструменты становятся его объектом.

По убеждению исследователя, понимание права эффективного управления как комплекса возможностей по владению, использованию и распоряжению имуществом, включая финансовые взаимодействия, позволяет сделать вывод, что право собственности и эффективное управление составляют сердцевину гражданской правоспособности и фундамент для активного участия в гражданском обороте. Применение синонимичных терминов и перестройка структуры предложений при разъяснении этих норм делают правовые категории более прозрачными и понятными для широкой аудитории.

С учетом эволюции гражданского законодательства можно утверждать, что право собственности и ограниченные вещные права, такие как право эффективного управления или ведения предпринимательской деятельности, в отношении валютных активов формируют основу для их обращения в гражданском обороте. Однако в настоящее время лишь способность владеть валютными активами реализуется без ограничений, тогда как возможности использования и управления, связанные с заключением договорных обязательств, существенно сужены законодательными рамками.

Таким образом, с точки зрения имущественных аспектов гражданского оборота валютных ценностей можно отметить, что вещные права формируют основу имущественных аспектов гражданского оборота валютных ценностей, поскольку сам оборот возможен только при наличии и реализации права собственности на валютные ценности.

Второй параграф второй главы именуется **«Имущественно-правовые факторы гражданского оборота валютных ценностей»**. Автор рассматривает имущественно-правовые аспекты гражданского оборота валютных ценностей, отмечая, что вещные права являются его фундаментом, поскольку сам оборот возможен только при наличии и реализации права собственности на валютные активы. В

соответствии с частью 2 статьи 150 Гражданского кодекса Республики Таджикистан, право собственности на валютные ценности, как и на любые другие виды имущества, защищается на общих основаниях. Владельцы валютных активов обладают неограниченными возможностями в их использовании, будь то по объему, характеру или кругу лиц, с которыми они взаимодействуют. Гражданское законодательство сформировало единообразное понимание права использования, определяя его как способность «извлекать из объекта те преимущества, которые составляют его экономическую значимость» или как «гарантированную законом возможность получать пользу от объекта в ходе личного или делового применения». В контексте ведения предпринимательской деятельности и эффективного управления это право предполагает его осуществление, в том числе ради блага других людей или организаций. Таким образом, неотъемлемой частью права использования является реальная возможность извлекать ценные качества объекта, закреплённая объективными условиями.

Способы получения этих ценных качеств из валютных активов зависят от их типа и реализуются через действия, уникальные для каждого владельца. При этом чаще всего такие качества раскрываются через их пассивное применение, не требующее активных усилий. Практически все разновидности валютных активов могут стать инструментом для накопления богатства, помогая людям сохранять и приумножать свои средства. Наличная иностранная валюта и документарные ценные бумаги могут находить необычное применение, например, становясь частью личной коллекции, что придает им особую ценность для владельца. Вместе с тем, ценные качества валютных активов могут раскрываться и через активные шаги. К примеру, акции предоставляют их владельцу (акционеру) право на долю прибыли компании в виде дивидендов, на участие в управлении компанией через такие действия, как голосование, и на часть имущества, оставшегося после

ликвидации компании. Еще одно важное качество валютных активов заключается в их способности облегчать торговые и финансовые взаимодействия. В прошлом в качестве денег в разных культурах использовались товары, которые сами по себе не всегда имели прямую пользу, но упрощали обмен, делая жизнь людей удобнее. Некоторые ценные бумаги, такие как облигации, векселя или чеки, также способствуют ускорению этих процессов. Однако это качество валютных активов может быть реализовано только через их передачу другому лицу в обмен на равноценную материальную выгоду, что делает такие сделки значимыми для участников рынка. Валютные активы наделены ценными характеристиками, и их приобретение возможно только через заключение договорных обязательств, таких как способность приносить доход, обеспечивать прибыль в рамках доверительного управления или передаваться по соглашениям о займе и другим подобным инструментам. Важно подчеркнуть, что наиболее популярный способ применения валютных активов, особенно иностранной валюты и расчетных ценных бумаг, заключается в их передаче, что воплощает в жизнь право управления этими активами.

По мнению автора, право распоряжения валютными ценностями может быть реализовано через договоры поручения, комиссии, агентские договоры или доверительное управление имуществом, которые осуществляются поверенным, комиссионером, агентом или доверительным управляющим. Такие отношения возникают в рамках обязательств, связанных с валютными ценностями. Кроме того, валютные ценности могут быть признаны общей долевой собственностью партнеров в рамках договора о совместной деятельности, если законом или договором не предусмотрен иной порядок. В таких случаях один из партнеров может действовать от имени всех партнеров на основании доверенности, устанавливая гражданско-правовые отношения с третьими лицами. Этот партнер использует право распоряжения валютными ценностями в интересах совместной

деятельности, а партнеры реализуют это право от имени партнерства.

Третья глава диссертационного исследования носит название **«Обязательства по валютным ценностям и защита прав и интересов их участников»**. В данном разделе тщательно анализируются ключевые аспекты правовой природы обязательств, возникающих в отношении валютных активов, а также механизмы, обеспечивающие защиту прав и интересов всех сторон, вовлеченных в их гражданский оборот.

Первый параграф главы **третьей** называется **«Сущность обязательств по валютным активам»**. Автор в ней анализирует правовую природу обязательств, связанных с валютными ценностями, и отмечает, что в современном гражданском законодательстве сформировалось общее понимание обязательств, их сущности и предпосылок возникновения.

Валютные обязательства возникают на основе законов, договоренностей или действий сторон, которые достаточно ясно фиксируют права и обязательства сторон. Так, например, контракт между таджикским поставщиком с французским покупателем может обязать первого поставить определенный товар, а второго – оплатить его в евро. В Таджикистане Гражданский кодекс дает возможность заключать подобные сделки на адекватной законодательной основе, что обеспечивает предсказуемость оборота валюты. Валютные обязательства находятся за рамками торговых операций, касаясь финансов или налогов. Так, к примеру, компания в Казахстане, работающая с долларами, обязана платить налоги в национальной валюте, что регулируется налоговым кодексом РТ. Таким образом, валютные обязательства соединяют гражданское право с другими, образуя важную систему.

Выделяется два подхода к пониманию валютных обязательств: ограниченный и расширенный. В целом, оба подхода - ограниченный и расширенный, типизированы на совместный исход валютных обязательств. При этом, ограниченный подход, несмотря на свою специфичность, является предпочтительным для бизнес-ландшафта, так как обеспечивает определенную прозрачность и преемственность

партнеров по службе. Расширенный подход, тем не менее, ближе к реальности, поскольку валютные ресурсы являются не базовым ресурсом частных транзакций, а самостоятельным приоритетом государства в смысле использования госсредств и противодействия финансовому мошенничеству. Это может являться предложением путем их заключения, открытого доступа, использования, предоставления в заем, субаренды или формирования контрактов, где условия исполнения обязательств между сторонами содержат возможные всеобщие одновременно с неизменным набором изменения.

В этом случае стороны имеют право свободно договориться о количестве, условиях передачи валютных средств, сроках и иных деталях выполнения обязательства, при этом соблюдая требования действующего законодательства. Договорное регулирование позволяет участникам создавать условия, наиболее выгодные для их ситуации, что делает этот вид обязательств широко распространенным в практике международных и межгосударственных валютных операций.

Безусловные (недоговорные) обязательства – обязательства, которые возникают на основе норм закона или их комбинации с волей сторон, но не требуют предварительного согласования условий между участниками сделки. Эти обязательства возникают в случае, если законодательство предусматривает необходимость выполнения определенных действий независимо от воли сторон. Например, налоговые обязательства, обязательства по уплате пошлин, штрафов или другие обязательства, вытекающие из административных и финансовых норм. Такие обязательства не зависят от намерений или соглашений сторон и выполняются исключительно в соответствии с требованиями закона. В контексте валютного оборота это может быть связано с обязательством резидентов страны обменивать валюту по официальному курсу или с обязанностью банков осуществлять переводы по валютным операциям, установленным государственными органами. Безусловные обязательства играют важную роль в поддержании стабильности экономической системы, поскольку они устраняют любые

сомнения или несоответствия между сторонами, возникающие в случае применения законодательства.

Таким образом, разделение денежных обязательств на договорные и безусловные позволяет глубже понять юридическую природу различных обязательств в сфере валютного оборота. Оно подчеркивает важность соблюдения как частноправовых соглашений, так и обязательств, определяемых государственным законодательством. Эти категории обязательств служат основой для формирования правового регулирования валютных операций, обеспечивая правовую стабильность и предсказуемость в финансовых отношениях между участниками валютного рынка.

Второй параграф третьей главы, названный «**Защита прав и интересов участников гражданского оборота валютных ценностей**», тщательно раскрывает систему, которая гарантирует надежную защиту законных прав и интересов всех людей и организаций, участвующих в процессах обращения валютных ресурсов.

В рамках данного раздела акцент делается на важности создания правовой структуры, которая позволяет гарантировать стабильность и безопасность таких операций, а также защищать участников этих процессов от возможных нарушений их прав.

Автор подчеркивает, что защита прав участников валютного оборота осуществляется в строго установленном порядке, который предусмотрен законодательством. Данный процесс охватывает как инструменты поддержания юридической дисциплины на уровне государственных структур, так и механизмы, позволяющие гражданам и организациям отстаивать свои законные права. Примечательно, что нормативная база обеспечивает баланс между охраной общегосударственных приоритетов и защитой интересов отдельных субъектов, что отражает двухстороннюю природу управления в области движения валютных ресурсов.

В то же время государству отведена важнейшая роль в этом процессе. Контроль валютного рынка и борьба с отмыванием денег и финансированием терроризма,

выполнение обязательств перед международными организациями, такими как МВФ, обеспечивают соответствие своим обязанностям. Национальный банк Таджикистана и другие службы контролируют выполнение юридических норм валютно-кредитных сделок. Так, повышенные проверки год назад помогли остановить нелегальный вывод средств за рубеж, что улучшило финансовую дисциплину в стране. Тем не менее, защита прав участников рынка - компаний и физических лиц - играет не менее важную роль.

Вместе с тем, найти баланс между государственными и частными интересами – действительно сложная задача, сравнимая с хождением по канату. Слишком жёсткие меры, такие, как усиленные проверки или сокращение партнёрского контроля, могут просто погубить малое предпринимательство. В то же время, недостаточный контроль создаёт условия для различного рода финансовых махинаций. Гибкие законы и быстрые процессы – основа качественного рынка, но для их внедрения нужны время, ресурсы и политическая воля.

Защита прав и интересов участников гражданского оборота, связанного с валютными ценностями, регулируется в соответствии с законодательством Республики Таджикистан, в частности гражданским и предпринимательским законодательством. Эта защита осуществляется посредством применения соответствующих правовых норм, инструментов и механизмов. При этом учитываются как общественные интересы, так и частные интересы, касающиеся физических и юридических лиц. Эти отношения регулируются специальным отраслевым законодательством, включая законы о валютном регулировании. Реализация субъективных гражданских прав в любом государстве зависит от наличия благоприятных правовых условий. В случае нарушения или оспаривания этих прав применяются законные меры для восстановления или признания прав и интересов субъектов. Такие меры могут включать судебное разбирательство, восстановление нарушенного права или иные механизмы защиты. Защита прав и интересов участников валютных операций способствует не только обеспечению справедливости в гражданских отношениях, но и поддержанию экономической стабильности

и доверия к финансовой системе страны. Предусмотренные правовые механизмы, такие как судебная защита и законодательное регулирование, позволяют участникам оборота эффективно защищать свои права и быть защищенными от незаконных операций. Использование синонимичных выражений и изменение структуры предложений при описании этих норм делает текст более понятным и доступным для широкого круга читателей.

По мнению автора, защита прав участников гражданского оборота валютных ценностей представляет собой многоуровневый процесс, включающий в себя как обеспечение соблюдения государственных интересов, так и предоставление индивидуальных механизмов защиты. Это делает валютный оборот более предсказуемым, безопасным и стабильным для всех его участников, способствуя развитию финансовых отношений как на национальном, так и на международном уровнях.

Автор выделяет две формы защиты нарушенных прав:

Юрисдикционная форма (правовая защита через государственные органы) применяется, когда лицо обращается в суд или другой компетентный орган для защиты своих прав;

Внесудебная (не юрисдикционная) защита возникает, когда стороны решают спор без обращения в государственные органы (если нарушитель добровольно соглашается устранить нарушение или компенсировать причиненный ущерб).

Автор анализирует различные способы защиты гражданских прав, среди которых выделяет:

Признание недействительности оспариваемых сделок и применение последствий их недействительности.

Восстановление правового положения, существовавшего до момента нарушения.

Компенсация материального ущерба и убытков, причиненных в результате нарушения обязательств.

Оспаривание актов государственных органов или органов местного самоуправления, если их решения нарушают права физических или юридических лиц в сфере валютных правоотношений.

Отмечается, что оспаривание нормативных актов государственных органов является одним из наиболее часто используемых механизмов защиты валютных прав на практике.

Автор также рассматривает возможность самозащиты прав (самостоятельного восстановления нарушенного права без обращения в суд), но отмечает, что в сфере валютных отношений этот способ защиты используется крайне редко.

Согласно статье 13 Гражданского кодекса Республики Таджикистан допускается самозащита гражданских прав, но способы такой защиты должны быть соразмерны правонарушению: не выходить за рамки необходимых мер для его предотвращения.

Таким образом, автор приходит к выводу, что совершенствование правовых механизмов защиты прав участников валютного оборота является важной задачей для повышения стабильности валютного регулирования и правоприменительной практики в Таджикистане.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Надзор за процессами распределения и применения денежных ресурсов в РТ должен быть устойчивым и активным. Финансово-кредитная стратегия любого государства всегда нацелена на укрепление национальной денежной единицы, стабилизацию и защиту внутреннего рынка валютных операций, введение ограничительных мер на дорожающие или дешевеющие валюты при выполнении регулирующей роли финансовых механизмов. Она также нацелена на предотвращение несанкционированного и легального капитала за пределами страны, соблюдение стабильности и прогнозируемости формирования платежного баланса. Реализуемая государством финансовая стратегия заранее задает вектор развития регулирующей деятельности, формирующейся в сфере валютных отношений. Деньги, по своей природе, обладают способностью к установлению человеком ценности товаров, ресурсов на реализацию и обмен в экономических процессах. Государство наделяет их особым юридическим статусом знака наличных денег, определяя их в качестве единственной легальной законодательной единицы национального платежа. Валютные отношения в структуре

финансового права Республики Таджикистан являются большим разделом. К ним относятся отношения между гражданами и предприятиями, связанными с введением зарубежной валюты в экономическую систему предприятия, занятием валютными операциями, а также товарно-вещественных ресурсов за рубежом.

Важно подчеркнуть, что взаимодействия, связанные с валютами, в их нынешнем виде обрели очертания лишь в недавнем прошлом, что существенно определяет подходы к их юридическому регулированию и затрагивает жизнь людей, вовлеченных в эти процессы. В настоящее время почти во всех странах наблюдается нехватка правовых норм, регулирующих денежные отношения внутри государства, в том числе сложности с ратификацией международно-правовых норм в сфере кредитно-денежных отношений и принципов международного валютного права.

Центральным аспектом управления валютными процессами выступают ограничительные меры в сфере валютных операций, которые регламентируются нормами финансового и административного права и проявляются в определении границ правовых возможностей резидентов и нерезидентов как на территории государства, так и за его пределами.

Научные и теоретические выводы:

В результате проведенного исследования автор пришел к следующим выводам:

1. Валюта определяется как универсальное платежное средство, используемое для обмена на товары (услуги) и погашения долговых обязательств. Соответственно, эффективное правовое регулирование обращения валютных ценностей является ключевым фактором обеспечения стабильности национальной валюты. [З-М].

2. Оборот валютных ценностей – это сложная правовая конструкция, являющаяся ключевым элементом системы валютного регулирования. Он обеспечивает контроль над валютными отношениями в рамках государственной денежно-кредитной политики. Этот процесс представляет собой сложное переплетение правовых и практических шагов, которые предпринимают участники валютных правоотношений,

стремясь обрести, трансформировать или утратить права на валютные ресурсы, тем самым формируя живую сеть финансовых взаимодействий. В его пределах люди и организации, будь то местные жители или иностранные партнеры, осуществляют финансовые расчеты, организуют международные переводы денежных средств и проводят сделки с ценными бумагами, выпущенными государством, прокладывая путь для экономической активности. [2-А].

3. Цифровая валюта с юридической точки зрения эквивалентна инвестиционным активам. Она может использоваться не только в сфере коммерции, но и в качестве инструмента кредитования, инвестирования и других финансовых операций.

4. Валютные ценности являются активами, которые используются напрямую в международных платежах. Это может быть иностранная валюта – доллары, евро, фунты, их валюты в странах, или ими являются связанные ценные бумаги в виде, например, облигаций в швейцарских франках. К типу валютных ценностей точно необходимо относить драгоценные металлы, вроде золота, или камни, например, алмазы. Эти предметы давно не используются как универсальное средство расчетов. А таблица по этим предметам переносится на расчётный стол или, иными словами, в “нумератор”. Компании из Японии и Германии будут принимать к вычету евро или доллары, а не золотые слитки. Ограничение термина активами, непосредственно пригодными для расчётов, упрощает регулирование и делает сделку более понятной. Однако такое сужение вызовет споры из-за исключения золота из состава активов, т.к. для некоторых стран оно по-прежнему остаётся стратегическим ресурсом. Глобальные провайдеры должны напомнить законодателям о необходимости чёткого различия между товарными и валютными ценностями.

5. Валютное ограничение. Оно является основой системы валютного контроля и служит для стабилизации экономической сферы, успешного обращения собственной валюты и регулирования иностранных единиц обращения. Смысл ограничений сводится к правилу: что можно делать, а что и в каком объеме никак нельзя. Такие меры несут защиту

экономики в кризис, но столь жесткие требования склонны отпугивать инвесторов. Например, ограничение на вывод капитала спасет сектор рынка, однако затруднит вложения со стороны зарубежных инвесторов. Поэтому такой комплекс требует аккуратного подхода, чтобы обеспечить стабилизацию и не препятствовать экономическому росту. [4-А].

6. Валютные ценности. В эту категорию подпадают элементы, внесенные в правовой документ каждого государства. Обычно это иностранная валюта – к долларам и ценным бумагам в фунтах. Вслед за ними материальные активы, такие как золото либо драгоценные камни. Например, алмазы являются валютными ценностями для контроля их экспорта в Зимбабве. Это можно сравнить с музыкальным инструментом: каждое государство регулирует подачу. Страны Африки придают золоту статус монет, чтобы выйти на рынки, однако это усложняет взаимодействие с международными партнёрами, чьи интересы выражены в иностранной валюте. Государствам необходимо чётко разъяснить, что включено в активы центрального банка, а что относится к коммерческим продажам.

7. Валютные рынки выполняют функцию международных расчетов, минимизации валютных рисков, диверсификации резервов и валютных интервенций, а также создают возможности для получения прибыли. Их участниками являются банки, инвестиционные компании, фондовые биржи, иностранные финансовые организации и брокерские структуры, занимающиеся валютными операциями. [5-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ ПОЛУЧЕННЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ

1. Следует внести в Закон Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» от 13 июня 2013 года №964 законодательные изменения для замены термина “валютные операции” на “движение валютных ресурсов”, поскольку действующая прописка данного механизма как структуры отражается узким толкованием, которое может помешать развязыванию бизнес-потенциала в области валютных средств. [1-А].

2. Можно также рассмотреть внесение изменений в Закон Республики Таджикистан “О валютном регулировании и валютном контроле” от 13 июня 2013 года №964, путем введения новой позиции в статью 8.1 и отражения следующих анклавов: “ведение движения валютного потока подразделяется на следующие виды: поп-финансовые сделки... валютные ресурсы, что являются инструментом обмена;... используемые для целей расчета”.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (ИСТОЧНИКОВ)

I. Нормативно-правовые акты

[1]. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – № 12, қ. 1. – М. 757.

[2]. Қонуни ҚТ «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» [Матн] // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2013. – № 6. – М. 402.

[3]. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.04.2013 [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj> (санаи муролият: 29. 04.2023).

II. Монографии, учебники, учебные пособия

[4]. Золотухин, А. В., Султонова, Т. И. Предпринимательское право Республики Таджикистан: [Текст]: учебник / А. В. Золотухин, Т. И. Султонова. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 596 с.

[5]. Исмаилов, Ш. М. Сборник избранных статей [Текст] / Ш.М. Исмаилов. – Душанбе: Изд-во «Полиграф Групп», 2021. – 632 с.

[6]. Маҳмудзода, М. А. Сиёсати ҳуқуқӣ ва давлати демократӣ (маҷмӯи мақолаю маърузаҳо) [Матн] / М.А. Маҳмудзода. – Душанбе: ЭР–граф, 2017. – 632 с.

[7]. Муртазакулов, Дж. С. Гражданско-правовые проблемы дехканского хозяйства (по материалам Республики Таджикистан) [Текст] / Дж. С. Муртазакулов. – Душанбе: Деваштич, 2002. – 206 с.

[8]. Рахимов, М. З. Избранные труды по гражданскому и предпринимательскому праву [Текст] / М. З. Рахимов. – Душанбе: Бухоро, 2014. – 638 с.

[9]. Раҳимзода, М. З. Проблемаҳои мубрами ҳукуки соҳибории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / М. З. Раҳимзода. – Душанбе: Дониш, 2019. – 557 с.

[10]. Раҳимзода, М. З. Фаъолияти соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария ва танзими ҳуқуқӣ [Матн]: монография / М. З. Раҳимзода. – Душанбе, 2018. – 392 с.

[11]. Сангинов, Д. Ш., Азамкулов, Ф. Ҳ., Каримов, Х. С., Раҷабзода, Х. Р. Ҳуқуқи асъори ҚТ [Матн]: васоити таълимӣ / Д.Ш. Сангинов, Ф. Ҳ. Азамкулов, Х. С. Каримов, Х. Р. Раҷабзода. – Душанбе, 2021. – 144 с.

[12]. Сангинов, Д. Ш., Кабутов, Э. Д., Ризоева, С. К., Хочаева, Р. М., Мавлоназаров, О. А., Сангов, С. И. Ҳуқуқи интернетӣ ва ҳуқуқи асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: васоити таълимӣ / Д. Ш. Сангинов, Э. Д. Кабутов, С. К. Ризоева, Р. М. Хочаева, О. А. Мавлоназаров, С. И. Сангов. – Душанбе: ЭР-граф, 2015. – 296 с.

[13]. Қурбонов, Қ. Ш. Ҳуқуқи граждани. китоби дарсӣ. Қисми.1. [Матн] / Қ. Ш. Қурбонов. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 488 с.

[14]. Ҳуқуқи граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: китоби дарсӣ [Матн] / муҳаррирони масъул: Ш. К. Ғаюров ва Ф. С. Сулаймонов. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – Қ. 2. – 424 с.

III. Статьи и доклады

[15]. Маҳмудзода, М. А. Танзими конституционӣ-ҳуқуқӣ дар муносибатҳои оилавӣ [Матн] / М.А. Маҳмудзода // Қонунгузорӣ. – 2018. – № 4 (32). – С. 19-23.

[16]. Муртазакулов, Дж. С. Дехканское (фермерское) хозяйство как организационно-правовая форма предпринимательской деятельности [Текст] / Дж. С. Муртазакулов // Государство и право. – Душанбе, 2011. – № 4. – С. 5-16.

IV. Диссертации и авторефераты

[17]. Абдулвагапов, Р. Г. Правовое регулирование валютно-финансовых отношений в сфере предпринимательской

деятельности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Абдулвагапов Ракиф Габдулмаликович. – Казань, 2001. – 166 с.

[18]. Гаибова, Г. Н. Правовое регулирование предоставления кредитов в иностранной валюте [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Гаибова Гулнора Нарзуллоевна. – Душанбе, 2004. – 166 с.

[19]. Калинин, Ю. П. Деньги (валюта) как объект гражданских правоотношений [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Калинин Юлия Петровна. – Место защиты: Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России), 2016. – 171 с.

[20]. Курбонализода, Н. Ш. Масъалаҳои субъёкти ҳукуки маданӣ будани шахсони воқеӣ: ҷиҳатҳои назариявӣ ва амалӣ дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис ... докт илмх ҳуқуқ: 12.00.03 / Курбонализода Нурулло Шамсулло. – Душанбе, 2023. – 340 с.

[21]. Махмадшоев, Ф. А. Правовое обеспечение индивидуального предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Махмадшоев Фарход Абдурахмонович. – Душанбе, 2012. – 201 с.

[22]. Приходин, С. А. Правовое регулирование валютных бирж в России и других странах [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Приходин Сергей Александрович. – Москва, 2004. – 206 с.

[23]. Ражков, Р. А. Гражданско-правовое регулирование оборота валютных ценностей [Текст]: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ражков Роман Алексеевич. – Екатеринбург, 2007. – 220 с.

[24]. Рашиди, М. Г. Теоретические и практические аспекты формирования валютного рынка в условиях переходной экономики. (На примере Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Рашиди Манижэ Гусейновна. – Душанбе, 1998. – 158 с.

[25]. Самадов, Б. О. Правовой режим индивидуальной предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан и в Российской Федерации: сравнительно-правовой анализ

[Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Самадов Бахтиёр Одилджанович. – Москва, 2010. – 213 с.

[26]. Степанченко, А. В. Правовое регулирование гражданского оборота иностранной валюты в Российской Федерации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Степанченко Андрей Валерьевич. – Место защиты: ФГБОУ ВО «Уральский государственный юридический университет», 2018. – 204 с.

[27]. Степанян, М. Г. Правовые вопросы использования иностранной валюты во внешнеторговой деятельности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Степанян Мария Григорьевна. – Москва, 2001. – 188 с.

[28]. Узойкин, Д. А. Сделки с валютными ценностями и проблемы их недействительности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Узойкин Денис Анатольевич. – М., 2002. – 195 с.

[29]. Харатьян, А. Ж. Регулирование оборота валютных ценностей [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харатьян Артак Жирайрович. – Москва, 2000. – 207 с.

[30]. Хисайнов, С. Д. Развитие валютно-финансовой интеграции стран СНГ [Текст]: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.10 / Хисайнов Содик Давлатович. – Душанбе, 2003. – 332 с.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ НАУЧНОЙ СТЕПЕНИ

I. Статьи, опубликованные рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1-A]. Каримов, Х.С. Табиати ҳукукии муомилоти граждании сарватҳои ашёӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Ҳаёти ҳуқуқӣ. Маҷаллаи илмӣ-иттилоотӣ. – Душанбе, 2020. – № 4 (23). – С. 174-178; ISSN 2307 – 5198.

[2-A]. Каримов, Х. С. Доир ба баъзе масъалаҳои мафҳум ва мавзӯи ҳуқуқи ашёӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ-амалии. – Душанбе, 2022. – № 3 (27). – С. 190-198; ISSN 2414 – 9217.

[3-A]. Мансурӣ, Ш.Ҷ., Каримов, Х.С. Маҳмашарифзода А. М. Дар бораи мафҳум ва таснифоти уҳдадорҳои пулӣ [Матн] / Ш.Ҷ. Мансурӣ, Х.С. Каримов, А.М. Маҳмашарифзода // Маҷаллаи академии ҳуқук. – Душанбе, 2023. – № 1 (45). – С. 134-138; ISSN –2305-0535.

[4-A]. Мирзозода, П.З., Каримов, Х.С. Омилҳои молу мулкӣ ҳуқукии муомилоти маданияи сарватҳои ашёӣ [Матн] / П.З.Мирзозода, Х.С. Каримов // Ҳаёти ҳуқуқӣ. Маҷаллаи илмӣ-иттилоотӣ. – Душанбе, 2024. – № 2 (46). – С. 81-90; ISSN 2307 – 5198.

II. Научные статьи, опубликованные в других научных изданиях:

[5-A]. Каримов, Х.С. Танзими ҳуқуқи ашёӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Материалы Шестой Международной научно-практической студенческой конференции на тему: “Актуальные вопросы юриспруденции” (26 апреля 2019 года). – Душанбе: РТСУ, 2019. – С. 102-104.

[6-A]. Каримов, Х.С. Моҳияти иқтисодӣ ва ҳуқукии сарватҳои ашёӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Конститутсияи ҚТ ва низоми ҳуқуқи миллий, заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ” бахшида ба 25 солагии қабули

Конститутсияи ҚТ ва “70 солагии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ” – Душанбе, 2019. – С. 351-353.

[7-А]. Каримов, Х.С. Танзими ҳуқукии бозори асър [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба” Соҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ 2019-2021) ва “400 солагии Миробид Сайидо Насафӣ” – Душанбе, 2019. – С.136-138.

[8-А]. Каримов, Х.С. Мафҳум ва моҳияти пул ҳамчун арзиши асърӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводи конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами қонунгузорӣ оид ба рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (8-уми октябри соли 2020). – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 133-136.

[9-А]. Каримов, Х.С. Ҳуқуқи уҳдадори оид ба сарватҳои асърӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Маҷаллаи илмӣ-амалии. – Душанбе, 2020. – № 4 (20). – С. 155-160; ISSN 2414 – 9217.

[10-А]. Каримов, Х.С. Омилҳои амволию ҳуқукии муомилоти граждании арзишҳои асърӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Нашрияти солони ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ ва хусусӣ (маводи конференсияи илмӣ ҷумҳуриявӣ баҳшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ ва 80-солагии доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон Шомурат Менглиев) – Душанбе, 2021. – С. 131-135.

[11-А]. Каримов, Х.С. Ҳимояи ҳуқуку манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти граждании арзишҳои асърӣ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи “Рушди қонунгузори Тоҷикистон оид ба самтҳои алоҳидаи соҳибкорӣ” аз 7-уми октябри соли 2021. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – С. 230-233.

[12-А]. Каримов, Х.С. Танзими ҳуқукии асър [Матн] / Х.С. Каримов // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодони кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ баҳшида ба “75-солагии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон”, “115-солагии академик Бобоҷон Ғафуров, “Соли 2023 – Соли забони русӣ” ва

“соли 2025 – Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо”. – Душанбе, 2023. – С. 160 -166.

[13-A]. Каримов, Х.С. Оид ба баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқии аъсор дар ҚТ [Матн] / Х.С. Каримов // Маводи конференсияи умумидонишгоҳии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бахшида ба “30-юмин солгарди қабули Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шудани соли 2024” ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020 – 2040)”. – Душанбе, 2024. – С. 203-208.

III. Учебные пособия:

[14-A]. Сангинов, Д.Ш., Азамкулов, Ф.Ҳ., Каримов, Х.С., Раҷабзода, Х.Р. Ҳуқуқи аъзори Ҷумҳурии Тоҷикистон. Васоити таълимӣ. [Матн] / Д.Ш. Сангинов, Ф. Ҳ. Азамкулов, Х. С. Каримов, Х. Р. Раҷабзода. – Душанбе: «ЭР-граф», 2021. – 144 с.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Каримзода Хуршед Сафомудин дар мавзӯи “Масъалаҳои асосии танзими ҳуқуқии муомилоти сарватҳои асбӯрӣ тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ

Калидвожаҳо: танзими ҳуқуқӣ, сарватҳои асбӯрӣ, муомилоти асбӯрӣ, асбӯри хориҷӣ, қонунгузориҳои асбӯрӣ, уҳдадорӣҳои асбӯрӣ, ҳифзи ҳуқуқ, бозорҳои асбӯрӣ, шартномаҳои асбӯрӣ, маҳдудиятҳои асбӯрӣ, устувории иқтисодӣ, сиёсати пулию қарзӣ.

Рисолаи диссертатсионии Каримзода Хуршед Сафомудин ба масъалаи ақтуалии илмӣ ва амалии танзими ҳуқуқии муомилоти сарватҳои асбӯрӣ тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Муаллиф қайд мекунад, ки муносибатҳои асбӯрӣ дар низоми иқтисодии муосир нақши калидӣ дошта, ба ҳамкорӣҳои байни субъектҳои соҳибкорӣ, шахсони воқеӣ ва сохторҳои давлатӣ, ки назорати муомилоти асбӯриро амалӣ мекунанд, дахл доранд.

Дар рисола масъалаҳои моҳият ва табиати ҳуқуқии сарватҳои асбӯрӣ, заминаҳои ҳуқуқии муомилоти маданияи онҳо, омилҳои молумулкино ҳуқуқии марбут ба ин муомилот, уҳдадорӣҳои асбӯрӣ ва ҳифзи ҳуқуқ манфиатҳои иштирокчиёни онҳо мавриди таҳлили амик қарор гирифтаанд. Муаллиф хусусиятҳои таъбиқи меъёрҳои қонунгузориҳои асбӯриро дар Тоҷикистон омӯхта, қамбудиҳои мавҷударо ошқор намудааст ва пешниҳодҳои мушаххас барои тақмили қонунгузорӣ дар ин соҳа пешкаш кардааст.

Дар асар таъкид мешавад, ки танзими муассири ҳуқуқии муомилоти сарватҳои асбӯрӣ барои таъмини устувории пули миллий, пешгирии амалиётҳои ғайриқонунӣ ва баланд бардоштани эътимод ба низоми молиявии кишвар аҳамияти қалон дорад. Муаллиф инчунин ба аҳамияти мутобиқсозии қонунгузориҳои миллий бо стандартҳои байналмилалӣ ва қорӣ қардани технологияҳои қарамии молиявӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, роҳҳои оптимизатсияи механизмҳои танзимро пешниҳод кардааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар тақмили қонунгузориҳои маданӣ ва соҳибкорӣ, амалияи судӣ, инчунин дар таълими донишҷӯён дар доираи фанҳои “Ҳуқуқи маданӣ” ва “Ҳуқуқи соҳибкорӣ” истифода шаванд. Пешниҳодҳои муаллиф ба баргараф қардани холигиҳои ҳуқуқӣ, баланд бардоштани шаффофияти муомилоти асбӯрӣ ва таҳкими устувории иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудаанд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Каримзода Хуршеда Сафомудина на тему «Основные вопросы правового регулирования оборота валютных ценностей в соответствии с законодательством Республики Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право

Ключевые слова: правовое регулирование, валютные ценности, валютные операции, иностранная валюта, валютное законодательство, валютные обязательства, защита прав, валютные рынки, валютные договоры, валютные ограничения, экономическая стабильность, денежно-кредитная политика.

Диссертационное исследование Каримзода Хуршеда Сафомудина посвящено актуальной научной и практической проблеме правового регулирования оборота валютных ценностей в рамках законодательства Республики Таджикистан. Автор отмечает, что валютные отношения играют ключевую роль в современной экономической системе, затрагивая взаимодействия между субъектами предпринимательства, физическими лицами и государственными структурами, осуществляющими контроль за валютным оборотом.

В диссертации глубоко анализируются вопросы сущности и правовой природы валютных ценностей, правовых основ их гражданского оборота, имущественно-правовых факторов, связанных с этим оборотом, валютных обязательств и защиты прав и интересов их участников. Автор изучил особенности применения норм валютного законодательства в Таджикистане, выявил существующие недостатки и предложил конкретные рекомендации по совершенствованию законодательства в этой сфере.

В работе подчеркивается, что эффективное правовое регулирование оборота валютных ценностей имеет большое значение для обеспечения стабильности национальной валюты, предотвращения незаконных операций и повышения доверия к финансовой системе страны. Автор также акцентирует внимание на важности гармонизации национального законодательства с международными стандартами и внедрения цифровых финансовых технологий, предлагая пути оптимизации механизмов регулирования.

Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования гражданского и предпринимательского законодательства, судебной практики, а также в обучении студентов по дисциплинам «Гражданское право» и «Предпринимательское право». Предложения автора направлены на устранение правовых пробелов, повышение прозрачности валютных операций и укрепление экономической стабильности Республики Таджикистан.

ANNOTATION

to the dissertation of Karimzoda Khurshed Safomudin on the topic “Key Issues of Legal Regulation of the Circulation of Currency Valuables in Accordance with the Legislation of the Republic of Tajikistan” for the degree of Candidate of Legal Sciences in the specialty 12.00.03 – Civil Law; Business Law; Family Law; Private International Law

Keywords: legal regulation, currency valuables, currency operations, foreign currency, currency legislation, currency obligations, rights protection, currency markets, currency contracts, currency restrictions, economic stability, monetary policy.

The dissertation research by Karimzoda Khurshed Safomudin is dedicated to the relevant scientific and practical issue of the legal regulation of the circulation of currency valuables within the framework of the legislation of the Republic of Tajikistan. The author notes that currency relations play a key role in the modern economic system, encompassing interactions between business entities, individuals, and state institutions responsible for controlling currency circulation.

The dissertation provides an in-depth analysis of the essence and legal nature of currency valuables, the legal foundations of their civil circulation, property-legal factors related to this circulation, currency obligations, and the protection of the rights and interests of their participants. The author has studied the specifics of applying the norms of currency legislation in Tajikistan, identified existing shortcomings, and proposed specific recommendations for improving legislation in this area.

The work emphasizes that effective legal regulation of the circulation of currency valuables is of great importance for ensuring the stability of the national currency, preventing illegal operations, and enhancing trust in the country's financial system. The author also highlights the importance of harmonizing national legislation with international standards and introducing digital financial technologies, offering ways to optimize regulatory mechanisms.

The research results can be used to improve civil and business legislation, judicial practice, and in teaching students in the disciplines of “Civil Law” and “Business Law.” The author's proposals aim to eliminate legal gaps, increase the transparency of currency operations, and strengthen the economic stability of the Republic of Tajikistan.